

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КУЛАКОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 378:347.77

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ І
ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ВИПУСКНИКІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD).

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів має посилання на відповідне джерело.

Олександр КУЛАКОВСЬКИЙ

Науковий керівник -

Лунячек Вадим Едуардович,
доктор педагогічних наук, професор

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Кулаковський О.М. Формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2023.

Дисертацію присвячено проблемі формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти (далі – ЗВО).

Випускники педагогічних ЗВО в межах своєї професійної діяльності, як учасники освітнього процесу водночас виступають суб'єктами відносин у сфері інтелектуальної власності, це пов'язано з тим, що вони є авторами численних навчально-методичних матеріалів, що мають як інтелектуальну так і комерційну цінність, беруть активну участь у інноваційній діяльності закладів освіти тощо. Проте, більшість педагогічних працівників не мають достатнього рівня знань, умінь, навичок і професійних якостей для забезпечення захисту своїх авторських напрацювань та подальшої комерціалізації створених ними об'єктів права інтелектуальної власності. Крім цього, майбутні педагоги повинні забезпечити формування відповідної ментальності й у здобувачів освіти, що є нагальною потребою часу.

На підставі аналізу наукової літератури у роботі визначено стан опрацювання проблеми формування зазначеної компетентності у випускників педагогічних ЗВО. Це дозволило зробити висновок про недостатність наукових розробок з цієї тематики, і довести, що комплексного дослідження цієї теми не проводилось.

У роботі визначено також зміст поняття «компетентність у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності випускника педагогічного закладу вищої освіти», як систему знань, умінь, навичок та особистих якостей майбутнього педагогічного (науково-педагогічного) працівника, як суб'єкта освітньої, наукової,

інноваційної діяльності, що може здійснюватися в процесі виконання як педагогічної так і управлінської діяльності в закладах освіти, органах управління освітою, методичних центрах, наукових установах для забезпечення захисту своїх авторських напрацювань та подальшої комерціалізації створених ними об'єктів права інтелектуальної власності, спроможності забезпечувати формування відповідної ментальності й у здобувачів освіти.

Проведений аналіз теорії і практики формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО, вивчення нормативних документів професійної підготовки майбутніх педагогів та наукових праць з цієї проблематики, дозволив виявити потенціал для формування у майбутніх педагогів компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності яка є необхідною для їх подальшої професійної діяльності в умовах сьогодення, та з'ясувати існуючі виклики.

У дисертації розроблено, обґрунтовано і перевірено компетентнісну модель випускника педагогічного ЗВО як складову його інтегральної компетентності, що відображає особливості здійснення професійної діяльності майбутніх педагогів, що полягає як у необхідності формування вказаної компетентності у учнів, важливістю охорони власних результатів інтелектуальної діяльності, внутрішнього забезпечення якості освіти шляхом дотримання правил академічної доброчесності, дотримання принципу поваги до прав інтелектуальної власності та формування високого рівня правової культури в системі освіти, а також участь у інноваційних проектах та комерціалізації створених об'єктів інтелектуальної власності.

Важливою складовою роботи є доведена необхідність формування вказаної компетентності через теоретичне обґрунтування, розроблення та впровадження в процес технології формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, з використанням розробленої та описаної в роботі компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Розроблена технологія формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО реалізується за такими етапами:

діагностичним, мотиваційно-цільовим, змістовним, процесуально-діяльним, контрольним-оцінним. У роботі розкрито зміст і сутність кожного з етапів технології формування вказаної компетентності, визначено їх особливості. Діагностичний етап полягає у проведенні діагностичних процедур, які надають можливість отримати інформацію щодо рівня обізнаності випускників педагогічних ЗВО у сфері інтелектуальної власності та їх готовності до формування у них компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Крім цього, в межах діагностичного етапу також проводяться вимірювання з метою визначення рівня сформованості компетентності до та після впровадження технології, що є основою проведення контрольних заходів та оцінки якості розробленої технології формування компетентності. Реалізація мотиваційно-цільового етапу технології спрямована на формування розуміння випускниками педагогічних ЗВО значимості компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності і зміну особистісних мотивів до отримання знань, умінь і навичок у цій сфері. Змістовий етап технології передбачає формування змісту навчальних дисциплін або окремих модулів, направлених на формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО. В роботі представлено варіанти змістового наповнення дисциплін, що забезпечують формування компетентності у сфері охорони і захисту інтелектуальної власності. Розроблено та запропоновано спеціальну дисципліну «Основи інтелектуальної власності в педагогічній (науково-педагогічній) діяльності» для формування зазначеної компетентності, а також запропоновано включення окремих модулів або тем до дисциплін, що викладаються відповідно до освітньо-професійних програм тих спеціальностей, що були розглянуті в роботі. Зроблено висновок, що змістове наповнення відповідних дисциплін повинно відображати особливості предметної спеціалізації майбутнього педагога, що забезпечить його мотивацію у вивченні відповідних дисциплін для використання у майбутній педагогічній діяльності. Під час процесуально-діяльного етапу реалізації технології, розроблено специфічні види навчальних занять, що використовуються при формуванні компетентності у сфері охорони і

захисту прав інтелектуальної власності майбутніх педагогів. У роботі зроблено висновок, що окрему увагу варто приділити практичним роботам із формування пакету документів для захисту відповідного об'єкта інтелектуальної власності, вирішенням завдань-кейсів, застосування методу мозкового штурму, а в процесі викладення лекційного матеріалу важливим є застосування наочних матеріалів тощо. Контрольно-оцінний етап направлений на проведення поточного і підсумкового оцінювання результатів запровадження технології з використанням стандартних та авторських методик наведених у додатках до дисертації. Ефективність запропонованої технології доведена в процесі проведення педагогічного експерименту, який детально висвітлено в роботі. Вірогідність результатів експериментальної роботи доведена стандартними засобами математичної статистики.

Запропоновані в моделі фактори та критерії розроблені на основі декомпозиції відповідної соціально-педагогічної системи виходячи зі структури компетентності, що розглядається.

В дослідженні описано особливості вимірювання обраних критеріїв та показників сформованості компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО. Відповідні матеріали представлені у додатках до дисертації.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у розробленні й впровадженні авторського курсу «Основи інтелектуальної власності в педагогічній (науково-педагогічній) діяльності»; окремих модулів, зокрема: «Охорона і захист прав інтелектуальної власності в процесі здійснення інноваційної педагогічної (науково-педагогічної) діяльності», «Академічна доброчесність, як складова інноваційної діяльності працівника освіти», «Авторське право на результати інноваційної діяльності працівника освіти». Вони були запропоновані для включення до окремих дисциплін обов'язкового компонента ОПІ 011 Освітні педагогічні науки другого (магістерського) рівня. У процесі дослідження було також розроблено два авторські спецкурси, які можуть бути використані, як курси за вибором студента, а саме: «Захист прав інтелектуальної

власності працівників освіти»; «Міжнародні механізми захисту прав інтелектуальної власності». Удосконалено зміст курсу «Патентознавство і авторське право», шляхом включення до його змісту окремих тем, які спрямовані на формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Практична значущість проведеного дослідження полягає також у:

– створенні комплексу моніторингових процедур, спрямованих на визначення рівня сформованості професійної компетентності випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, відповідна факторно-критеріальна модель оцінювання рівня їх компетентності, критерії, показники та методи;

– розробці методичних рекомендацій до навчальної дисциплін «Патентознавство і авторське право» та «Система управління інтелектуальною власністю в організації» та ін.

Теоретичні положення та практичні напрацювання, викладені в дисертації, можуть бути використані викладачами педагогічних та інших ЗВО, що здійснюють підготовку фахівців за гуманітарним профілем навчання.

Ключові слова: компетентність, компетентність у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, технологія формування компетентності, компетентнісна модель випускника педагогічного ЗВО, педагогічний заклад вищої освіти, права інтелектуальної власності.

ABSTRACT

Kulakovskiy O.M. Cultivating a competence in intellectual property rights protection in graduates of pedagogical institutions of higher education. – Qualification research as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the area of knowledge: 01 Education / Pedagogy, speciality: 015 Vocational Education (by specialization). – Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, 2023.

The thesis addresses the problem of cultivating a competence in intellectual property rights protection in graduates of pedagogical institutions of higher education (hereinafter referred to as IHEs).

Within their professional activity and as the educational process participants, IHE graduates are also actors in relations in the field of intellectual property. This is because they are authors of numerous educational and methodological materials and teaching aids that have both intellectual and commercial value and take an active part in the innovative activities of educational institutions. However, most teaching staff's level of knowledge, abilities, skills and professional qualities is not sufficient enough to ensure protection of their copyrighted work and further commercialization of the intellectual property objects they have created. Moreover, future educators have to contribute to cultivation of the appropriate mentality in education seekers, which is of high relevance today.

Based on the analysis of scientific literature, the paper determines the degree to which this competence cultivation in graduates from pedagogical institutions of higher education has been explored as a problem. This suggests a conclusion about the insufficiency of scientific developments on this topic and proves that a comprehensive study of this topic has not been conducted yet.

The work also defines the content of the concept of "competence in intellectual property rights protection for a graduate of a pedagogical higher education institution" as a system of knowledge, skills, and personal qualities of a future educator, who acts as a subject in educational, scientific, and innovative activity. This competence can be exercised during both pedagogical and managerial activities in institutions of education, education management agencies, methodological centres, and scientific institutions to ensure protection of their authored works and further commercialization of the intellectual property objects they create, as well as the ability to foster cultivation of an appropriate mindset in education seekers.

The analysis of the theory and practice of cultivation of the competence in intellectual property rights protection in graduates of pedagogical IHEs, the study of the acts and regulations for the professional training of future educators, as well as the scientific papers on the topic enable us to identify the potential for cultivation of future

educators' competence in intellectual property rights protection that is necessary for their further professional activity in the face of modern times, and to identify the existing problems.

The research designs, substantiates and tests the pedagogical IHE graduate's competence model as a component of their integral competence that reflects the specific nature of future educators' professional activity. This consists in the need to cultivate this competence in students, the importance of protecting their own intellectual activity results, the internal education quality assurance through compliance with the rules of academic integrity, respect of intellectual property rights and cultivation of a high level of legal culture in the education system, as well as participation in innovative projects and commercialisation of the intellectual property objects created.

An important constituent of the research is substantiated need to cultivate this competence through theoretically substantiation, design and implementation in the academic process of a technology that enables cultivation of the competence in intellectual property rights protection. This relies on the competence-based model of a graduate of a pedagogical institution of higher education in intellectual property rights protection. The paper offers a design of a technology to be used to cultivate the competence in intellectual property rights protection in graduates of pedagogical IHEs. This technology is implemented in the following stages: diagnostic, motivation-target, content, process-activity, control-evaluation. The paper describes the content and essence of each stage of the designed technology and identifies the characteristic features of each of them. The diagnostic stage consists in carrying out diagnostic procedures to provide information on the level of awareness the graduates of pedagogical IHEs have in intellectual property and their preparedness to have their competence in intellectual property rights protection cultivated. Moreover, the diagnostic stage also includes measurements made to determine the level of the competence development before and after the technology implementation, which serves as the basis for control measures and quality evaluation of the designed technology for the competence cultivation. The implementation of the motivation-target stage of the technology aims to make the graduates of pedagogical IHEs develop an understanding of how important having a

competence in intellectual property rights protection is and change their personal motives for acquiring knowledge, skills and abilities in this field. The content stage of the technology provides for shaping the content of the academic disciplines or individual modules aiming to cultivate the competence in intellectual property rights protection in the graduates of pedagogical IHEs. The work presents various content options for discipline syllabi that ensure cultivation of a competence in the field of intellectual property protection. A special discipline “Fundamentals of Intellectual Property in Pedagogical (Scientific-Pedagogical) Activity” was developed and proposed for the purposes of cultivation of the said competence. Another proposition is to include individual modules or topics in the disciplines taught within the curricula of those specialities that were considered herein. The conclusion was that the content of the relevant disciplines should reflect the specific nature of the subject specialization of the future educator, which will ensure their motivation in studying the relevant disciplines for future use in their pedagogical activities. The process-activity stage of the technology implementation is characterised by having specific types of training activities designed to be used in cultivation of the competence in intellectual property rights protection in future educators. The work also concludes that special attention should be paid to practical work related to preparation of the documents required for protection of the corresponding object of intellectual property, case studies and brainstorming. It is important to use visual materials, etc. when presenting lecture materials. The control-evaluation stage is intended to carry out ongoing and final evaluations of the results of the technology implementation using the standard and author’s methods presented in the Annexes. The effectiveness of the proposed technology was proven during a pedagogical experiment detailed in the research paper. The pilot testing of the proposed technology proved its effectiveness. The means of mathematical statistics substantiate the probability of the results of the pilot.

The factors and criteria proposed in the model are based on the relevant socio-pedagogical system through the lens of the competence structure in question.

The paper describes the criteria and indicators used to determine the level of the competence in intellectual property rights protection cultivated in the graduates of pedagogical IHEs. Відповідні матеріали представлені у додатках до дисертації.

The practical significance of the research results lies in the design and implementation of the author's course "Fundamentals of intellectual property in pedagogical (scientific-pedagogical) activity"; individual modules, such as: "Intellectual property rights protection in exercising innovative pedagogical (scientific-pedagogical) activity", "Academic integrity as a component of the educator's innovative activity", "Copyright on the results of the educator's innovative activity". They were proposed to be included in the particular disciplines of the core component of the Educational-Professional Programme 011 "Educational pedagogical sciences of the second (Master's) level". Another research outcome is the design of two author's special courses to be used by students as elective courses: "Educators' intellectual property rights protection" and "International mechanisms of intellectual property rights protection". The "Patent and Copyright" course content was improved to include particular topics designed to cultivate the competence in intellectual property rights protection.

The practical significance of the research also lies in the following:

- creation of a set of monitoring procedures designed to determine the level of the professional competence cultivation in graduates of pedagogical IHEs in intellectual property rights protection, particularly, the relevant factor-criteria model to evaluate the level of their competence, the criteria, the indicators and the methods;
- development of the methodological recommendations for the disciplines: "Patent and copyright" and "Intellectual property management system in an organization", etc.

The theoretical provisions and practical developments presented in the thesis can be used by the teaching staff in the pedagogical and other institutions of higher education that provide training for specialists in the humanitarian profile of education.

Keywords: competence, competence in intellectual property rights protection, technology to cultivate a competence, competence-based model of a graduate from a pedagogical IHE, pedagogical institution of higher education, intellectual property rights.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Luniachek V., Kulakovskiy O., Brovdii A., Varenko T. Qualification Enhancement in Intellectual Property for the Teaching Staff of Institutions of Higher Education. *Education Research International*. 2021. Article ID 5538741. URL: <https://www.hindawi.com/journals/edri/2021/5538741/> (видання включено до наукометричної бази Scopus).

2. Кулаковський О.М. Компетентнісна модель випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері інтелектуальної власності. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 3. С. 21-29.

3. Luniachek V., Brovdii A., Kulakovskiy O., Varenko T. Academic Integrity in Higher Education of Ukraine: Current State and Call for Action. *Education Research International*. 2020. Article ID 8856251. URL: <https://www.hindawi.com/journals/edri/2020/8856251/> (видання включено до наукометричної бази Scopus).

4. Кулаковський О.М. Технологія формування компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УПА, 2020. Вип. 68. С. 97-112.

5. Кулаковський О.М., Бровдій А.М. Захист прав інтелектуальної власності у закладах вищої освіти України: специфіка і проблеми. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УПА, 2019. Вип. 65. С. 59-68.

6. Кулаковський О.М. Вивчення основ інтелектуальної власності як складова освітніх систем розвинених країн світу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УПА, 2018. Вип. 61. С. 74-82.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Кулаковський О.М. Управління процесом формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти. *Адаптивні процеси в освіті* : зб. тез доповідей I Міжнар.

наукового форуму (Київ-Харків, 7-8 лютого 2022 р.). Київ-Харків, 2022. Вип. 1(4). С. 113-115.

8. Кулаковський О.М. Вплив факторів-мотиваторів і демотиваторів на процес формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у майбутніх педагогів. *Topical issues of modern science, society and education : proceedings of I International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, August 8-10, 2021)*. Kharkiv: SPC «Sci-conf.com.ua», 2021. Р. 508-510.

9. Кулаковський О.М. Педагогічна діагностика як складова технології формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти. *Perspective directions for the development of science and practice : proceeding of the XVIII International Science Conference (Athens, June 14–16, 2021)*. Athens, 2021. С. 122-123.

10. Кулаковський О.М. Формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти як складова їх інноваційної діяльності. *Actual problems of science and practice: proceeding of the XVI International Science Conference (Stockholm, May 31–June 02, 2021)*. Stockholm, 2021. С. 102-103.

11. Кулаковський О.М. Компетентність у сфері інтелектуальної власності як складова інтегральної компетентності випускника закладу вищої освіти. *Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. WEB-форуму (Київ-Харків, 25-27 березня 2020 р.)*. Харків : Мадрид, 2020. № 2, Т. 2. С. 76-78.

12. Кулаковський О.М. Проблеми інтелектуальної власності в системах освіти іноземних держав. *Проблеми винахідницької та раціоналізаторської діяльності в Харківській області : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 26 вересня 2019 р.)*. Харків, 2020. С. 23-25

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

13. В. Лунячек, А. Бровдій, О. Кулаковський. Академічна доброчесність як чинник забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Компетентнісний вимір професійного розвитку працівників освіти в сфері інтелектуальної власності* : монографія / за заг. ред. В.Е.Лунячека. Харків : Оберіг, 2020. С. 114-130.

14. Кулаковський О.М., Бровдій А.М. Оцінювання сформованості компетентності в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності у випускників закладів вищої освіти засобами кваліметрії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2020. Vol. VIII (94), Is. 236. С. 41-47.

15. Professional Development of Ukrainian Higher Education Staff in Intellectual Property: monograph / V. Luniachek et. al. USA : Kindle Direct Publishing Platform, 2020. 138 p.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ І ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	27
1.1. Формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти як педагогічна проблема.....	27
1.2. Компетентнісний підхід як методологія підготовки випускників педагогічних закладів вищої освіти до діяльності з охорони і захисту прав інтелектуальної власності.....	48
1.3. Компетентнісна модель випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності як підґрунтя технології формування відповідної компетентності	71
Висновки до розділу 1	90
Список використаних джерел до розділу 1	95
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	114
2.1. Загальна характеристика концептуальної моделі технології формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти	114
2.2. Діагностичний і мотиваційно-цільовий етапи технології формування компетентності випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності.....	118
2.3. Змістовний і процесуально-діяльнісний етап технології формування компетентності випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері	140

охорони і захисту прав інтелектуальної власності.....	
2.4. Контрольно-оцінний етап технології формування компетентності випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності	164
Висновки до розділу 2	179
Список використаних джерел до розділу 2.....	183
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	193
3.1. Організація експериментального дослідження та діагностування вхідного рівня сформованості компетентності випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері інтелектуальної власності	193
3.2. Реалізація технології формування компетентності випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері інтелектуальної власності.....	210
3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	229
Висновки до розділу 3.....	241
Список використаних джерел до розділу 3.....	244
ВИСНОВКИ.....	250
ДОДАТКИ.....	254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВОІВ	– Всесвітня організація інтелектуальної власності
ГК	– Господарський кодекс
ЗВО	– заклад вищої освіти
ЗУ	– закон України
СК	– Сімейний кодекс
ІВ	– інтелектуальна власність

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток людського капіталу є основою побудови в Україні конкурентної економіки в умовах формування постіндустріального суспільства. Пріоритетним завданням для досягнення цієї мети є створення інноваційного освітнього середовища, що надасть можливість здобувачам освіти набувати загальних і спеціальних компетентностей, необхідних їм в умовах сьогодення.

Розглядаючи випускників педагогічних закладів вищої освіти (далі – ЗВО), як важливих суб'єктів цього процесу, наголосимо на необхідності формування у них інтегральної компетентності, яка забезпечить виконання ними професійних функцій з урахуванням новітніх засад реформування сфери освіти у суспільстві, що розглядає інновації як провідний чинник свого подальшого розвитку. Сьогодні можна стверджувати, що випускники педагогічних ЗВО є інноваційними особистостями, повноцінними суб'єктами освітнього процесу і, водночас, творцями інноваційних розробок для досягнення його цілей. Разом із тим, за невеликим винятком, вони не спроможні забезпечити правовий захист своїх авторських напрацювань, оцінити можливість їх комерціалізації, вжити заходів протидії недобросовісній конкуренції. Потребою часу також є формування у майбутніх поколінь нової ментальності, поваги до об'єктів інтелектуальної власності, що є однією з важливих складових іміджу держави. Таким чином, нагальною потребою сьогодення є формування у випускників педагогічних ЗВО – компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Це дасть змогу кожному працівнику освіти виявляти об'єкти інтелектуальної власності в своїй професійній діяльності та забезпечувати додержання відповідних охоронних процедур; зорієнтувати учнів та студентів на створення стартапів на основі продуктів їх інтелектуальної праці тощо. Компетентність випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності – є важливою складовою їх інтегральної компетентності. Зазначене підтверджується компетентностями, які

повинні бути сформовані у здобувачів освіти на всіх рівнях, що є обов'язковою вимогою Державних стандартів освіти нового покоління.

Одним із стратегічних напрямів державної політики у сфері освіти, відповідно до затвердженої Указом Президента України Стратегії розвитку освіти на період до 2021 року є розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті та підвищення якості освіти на інноваційній основі, що повинно відбуватись з урахуванням тенденцій глобалізації й потреб суспільства. Наразі на громадському обговоренні перебуває проєкт Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки, відповідно до якого, місією вищої освіти є забезпечення сталого інноваційного розвитку через підготовку висококваліфікованих фахівців, формування інтелектуального капіталу суспільства, готового до викликів майбутнього. В контексті удосконалення системи управління освітою однією із операційних цілей визначено фінансову стабілізацію діяльності закладу вищої освіти, що включає поряд з іншими завданнями також удосконалення механізму фінансування і комерціалізації університетської науки та забезпечення прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим формування у випускників педагогічних закладів вищої освіти компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності повинна спрямовуватись не тільки на забезпечення здійснення ними професійної педагогічної діяльності, але й на формування навичок комерціалізації створених об'єктів інтелектуальної власності, забезпечення реалізації своїх прав і обов'язків, а також прав і обов'язків закладів освіти, як учасників інноваційних проєктів.

Компетентність у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, фактично, є однією з умов інноваційного розвитку на сучасному етапі трансформації освіти. Її формування – це складна процедура, яка потребує свого теоретико-методологічного та технологічного обґрунтування і є однією з невирішених проблем у системі освіти України на сучасному етапі.

Основною теоретичною базою для проведення дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: питання компетентнісного підходу розглядали А. Бабенко, В. Базилевич, В. Баркасі, Н. Бібік, В. Болотов, Л. Гуцан,

В. Демкова, О. Іваницький, С. Іванова, В. Заболотний, Ю. Каразінов, В. Ковальчук, К. Корсак, В. Кремень, О. Кузьменко, В. Лунячек, О. Марущак, В. Петрук, І. Подласий, О. Пометун, І Родина, О. Савченко, В. Свистун, О. Сухомлинська, Н. Теличко, Ю Фролов, О. Часнікова, В. Ягупов та інші; питання формування окремих спеціальних компетентностей у процесі професійної підготовки фахівців висвітлено в роботах А. Куруч, О. Міршука, Л. Половенко, О. Мондич, С. Яблокова, І. Маркевич та інші; окремі питання охорони і захисту прав інтелектуальної власності у системі вищої освіти частково досліджені в роботах Ю. Бошицького, С. Валькірного, О. Вороненка, Є. Дабагяна, О.Ісаєнка, С. Мосова, П. Цибульова. Разом із тим, ґрунтовніше цей напрямок висвітлено зарубіжними авторами, а саме: I. Glendinning, L. Josien and B. Broderick, Lakhah Sh. E., R. Soetendorp, A.Vairis, Yu, K.Peter, Lakhah Sh. E, S. Bakirov, A.Springer, A.Vairis O.William, A. M. N. Gimenez, M. V. M. Bonacelli, and A. M. Carneiro, De Beer, Jeremy, Oguamanam, Chidi. У науковій літературі такі вчені, як С. Мосов, О. Орлюк, А. Поліщук, О. Стороженко, О. Німко, В. Пригода, В. Бабенко, П. Перерва та інші приділили також певну увагу проблематиці викладання дисципліни «Інтелектуальна власність» у закладах вищої освіти та питанням законодавчого регулювання в цій сфері. Підкреслимо, що питання формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти відображено у відносно невеликій кількості наукових джерел. Серед них можна виділити роботи Н.Кравчук, В. Лунячека, Н.Рубан, Н. Фесенко та ін.

Проте, у дослідженнях вказаних авторів порушуються тільки окремі питання формування відповідної компетентності у майбутніх фахівців різних галузей господарства, та деякі питання охорони і захисту прав інтелектуальної власності працівників освіти. Проте, сьогодні серед наукових робіт не представлено комплексного дослідження щодо процесу формування компетентності у випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів та сучасного стану сформованості компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО вказують на існування низки суперечностей, які посилюють актуальність досліджуваної тематики, а саме між:

– необхідністю здійснення професійної діяльності педагогічними працівниками пов'язаної зі створенням об'єктів інтелектуальної власності, та недостатнім рівнем сформованості необхідних знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей у сфері охорони і захисту прав на створені об'єкти інтелектуальної власності;

– зростанням кількості створених об'єктів інтелектуальної власності у закладах вищої та загальної середньої освіти та недостатнім рівнем сформованості відповідної професійної компетентності у випускників педагогічних закладів вищої освіти щодо їх документального оформлення та комерціалізації;

– викликами часу щодо формування у випускників педагогічних закладів вищої освіти компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності та недостатньою сформованістю відповідної педагогічної технології.

Виявлені суперечності, недостатній рівень теоретичної дослідженості й практичної розробленості проблематики, що розглядається, зумовили вибір теми дисертації **«Формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідних тем кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності Української інженерно-педагогічної академії: «Теоретико-методичні засади підвищення кваліфікації працівників системи освіти в сфері інтелектуальної власності» (номер державної реєстрації – 0119U101770), яка фінансувалась з державного бюджету України; «Теоретична та технологічна підтримка інноваційної діяльності в закладах освіти» (номер державної реєстрації – 0120U105228).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Української інженерно-педагогічної академії (протокол №3 від 30 жовтня 2018 року).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні, розробленні та експериментальній перевірці технології формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі завдання дослідження:

1. З'ясувати стан розробленості питання формування компетентності майбутніх випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності в педагогічній теорії та практиці, теоретично узагальнити існуючі підходи фахівців на нормативно-правовому, теоретичному й емпіричному рівнях.

2. Розкрити суть поняття «компетентність у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності» для майбутніх випускників педагогічних ЗВО. Визначити її структуру та зміст у формі компетентнісної моделі майбутнього випускника педагогічного закладу вищої освіти в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

3. Розробити та теоретично обґрунтувати технологію формування компетентності майбутніх випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

4. Експериментально перевірити ефективність технології формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності в майбутніх випускників педагогічних закладів вищої освіти.

Об'єкт дослідження – процес формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – технологія формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти.

Гіпотеза дослідження. У своєму дослідженні ми виходили з припущення про те, що професійна компетентність в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності майбутніх випускників педагогічних закладів вищої освіти поліпшиться за умови розроблення та впровадження в освітній процес технології формування

компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти на основі створеної авторської компетентнісної моделі.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз, систематизація педагогічної, юридичної, економічної наукової та науково-методичної літератури для визначення стану розробленості проблеми дослідження в теорії і практиці; аналіз, порівняння, узагальнення, синтез для розробки та уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження сучасного стану формування компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності; моделювання – з метою розробки компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності; компаративістський метод використано для з'ясування стану формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у зарубіжних країнах та Україні; формально юридичний метод використано для з'ясування стану нормативно-правового забезпечення вимог щодо необхідності отримання компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності випускниками педагогічних закладів вищої освіти, а також особливостей діяльності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. *Емпіричні* – спостереження, анкетування, тестування, експертне опитування для визначення рівня сформованості компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти; педагогічний експеримент для перевірки ефективності педагогічної технології формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти. *Математичні та статистичні* методи для обробки експериментальних даних, кількісного та якісного аналізу емпіричного матеріалу, інтерпретації результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна дослідження полягають у тому, що:

вперше:

- визначено зміст професійної компетентності у сфері інтелектуальної власності випускників педагогічних закладів вищої освіти, виокремлено відповідні критерії і показники для її оцінювання, що формалізовано у вигляді відповідної факторно-критеріальної моделі;

- розроблено та науково обгрунтовано технологію формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти, деталізовані усі етапи технології, доведено її ефективність;

- розроблено факторно-критеріальну модель оцінки компетентності випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, теоретично обгрунтовано відповідні фактори і критерії.

уточнено:

- теоретичні підходи до розв'язання комплексної проблеми підготовки випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності;

- суть поняття компетентності випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності як систему знань, умінь, навичок та особистих якостей майбутнього педагогічного(науково-педагогічного) працівника, як суб'єкта освітньої, наукової, інноваційної діяльності, що може здійснюватися в процесі виконання як педагогічної так і управлінської діяльності в закладах освіти, органах управління освітою, методичних центрах, наукових установах для забезпечення захисту своїх авторських напрацювань та подальшої комерціалізації створених ними об'єктів права інтелектуальної власності, спроможності забезпечувати формування відповідної ментальності й у здобувачів освіти; змістове наповнення структурних компонентів цієї компетентності, узагальнене у вигляді компетентнісної моделі майбутнього випускника педагогічного закладу вищої освіти в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності;

набуло подальшого розвитку:

- форми й методи формування зазначеної компетентності в майбутніх педагогів.

Експериментальна база дослідження. Упродовж 2019-2021 року проводилась експериментальна перевірка технології формування компетентності випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності на базі Української інженерно-педагогічної академії, Бердянського державного педагогічного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні й впровадженні авторського курсу «Основи інтелектуальної власності в педагогічній (науково-педагогічній) діяльності»; окремих модулів, зокрема: «Охорона і захист прав інтелектуальної власності в процесі здійснення інноваційної педагогічної (науково-педагогічної) діяльності», «Академічна доброчесність, як складова інноваційної діяльності працівника освіти», «Авторське право на результати інноваційної діяльності працівника освіти». Вони були запропоновані для включення до окремих дисциплін обов'язкового компонента ОПП 011 Освітні педагогічні науки другого (магістерського) рівня. У процесі дослідження було також розроблено два авторські спецкурси, які можуть бути використані, як вибіркові курси за вибором студента, а саме: «Захист прав інтелектуальної власності працівників освіти»; «Міжнародні механізми захисту прав інтелектуальної власності».

Практична значущість проведеного дослідження полягає також у:

– створенні комплексу моніторингових процедур, спрямованих на визначення рівня сформованості професійної компетентності випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, відповідна факторно-критеріальна модель оцінювання рівня їх компетентності, критерії, показники та методи;

– розробці методичних рекомендацій до навчальної дисциплін «Патентознавство і авторське право» та «Система управління інтелектуальною власністю в організації» та ін.

Теоретичні положення та практичні напрацювання, які відображено в дисертації, **впроваджено** в освітню діяльність Української інженерно-педагогічної академії (довідка №104-04-170 від 26.08.2021), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка №999-33/03 від 25.08.2022), Бердянського державного педагогічного університету (довідка №57-39/932 від 25.08.2021).

Особистий внесок автора у працях, опублікованих зі співавторами. У працях написаних у співавторстві здобувачеві належить (відповідно до списку наукових праць): [1] - аналіз наукових робіт з проблем формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності та формування пропозицій щодо визначення повноважень окремих інституцій щодо захисту і охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності; [3] - аналіз та теоретична інтерпретація результатів опитування студентів ЗВО м. Харкова щодо їх обізнаності в сфері дотримання положень академічної доброчесності, як похідної дотримання прав інтелектуальної власності учасниками освітнього процесу; [5] - аналіз проблематики, пов'язаної з охороною і захистом прав інтелектуальної власності в системі освіти; [13] - теоретичне обґрунтування підходів до процедури оцінювання компетентності випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, окремих аспектів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників у цій сфері тощо; [14] – розробка критеріїв і показників які лягли в основу факторно-критеріальної моделі «Оцінка рівня сформованості компетентності випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності; [15] - теоретичне обґрунтування підходів до охорони і захисту прав інтелектуальної власності на творчу діяльність випускників закладів вищої освіти; висвітленні чинників, що впливають на порушення прав інтелектуальної власності та порушень академічної доброчесності в ЗВО.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було апробовано на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня:

– *міжнародних*: «Адаптивні процеси в освіті» (Київ-Харків, 2022), «Actual problems of science and practice» (Stockholm, May 31–June 02, 2021), «Perspective directions for the development of science and practice» (Athens, June 14–16, 2021), «Topical issues of modern science, society and education» (Харків, 8-10 серпня 2021 р.), «Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя» (Київ-Харків, 25-27 березня 2020 р.);

– *всеукраїнської*: «Проблеми винахідницької та раціоналізаторської діяльності в Харківській області» (Харків, 2020).

Публікації. Основні наукові положення та результати дослідження відображено в 15 публікаціях автора (із них 9 – одноосібних), у тому числі 4 статті - в наукових виданнях, які входять до переліку фахових видань категорії «Б» МОН України; 2 статті – в іноземних виданнях, включених до наукометричної бази Scopus; 6 публікацій – у матеріалах наукових та науково-практичних конференцій; 1 підрозділ у колективній монографії; 1 монографія (у співавторстві); 1 стаття - в іноземному періодичному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з трьох розділів, висновків, списків використаної літератури до кожного розділу (303 найменувань, у тому числі 34 іноземними мовами) та 12 додатків на 151 сторінці. Робота містить 24 таблиці, 8 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 404 сторінки, з них основного тексту 200 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ І ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1.1. Формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти як педагогічна проблема

Освіта є однією із важливих ланок в системі забезпечення сталого розвитку держави, її конкурентоспроможності на міжнародному ринку формування людського капіталу з високим рівнем інноваційного потенціалу. Ключові напрямки розвитку системи освіти, в першу чергу вищої, повинні безумовно відповідати вимогам ринку праці, задовольняти потреби здобувачів освіти, формувати необхідні для їх успішного професійного та суспільного життя компетентності, що відповідають вимогам часу.

Відповідно до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки [125], узагальненою проблемою системи вищої освіти, що є головним ресурсом розвитку країни, є її низька затребуваність, що в результаті спричиняє спотворення освітнього процесу та незадовільні результати діяльності закладів вищої освіти. Вказане зумовлено наявністю значної кількості пов'язаних між собою проблем, перше місце серед яких займає невідповідність змісту та якості освіти актуальним потребам суспільства та національної економіки, а також низька інтенсивність її взаємодії з наукою та бізнесом. Найбільш вагомими причинами цього є значний розрив між системою вищої освіти та ринком праці, що зумовлено невідповідністю змісту освіти вимогам роботодавців, недостатньою участю зацікавлених сторін у створенні та удосконаленні переліку компетентностей, що входять до складу інтегральної компетентності фахівця, освітніх програм тощо. Крім цього слід констатувати, що галузеві стандарти та кваліфікаційні вимоги в значній мірі не

відповідають потребам сучасності. У зв'язку з цим, науковці, що досліджують проблеми професійної педагогіки сьогодні особливу увагу приділяють дослідженню компетентностей, формування яких є важливою умовою для майбутньої професійної діяльності випускників ЗВО, відповідають вимогам роботодавців та сучасним умовам розвитку суспільства. Як влучно зауважує Г. Хоружий та інші автори, завдяки новим вимогам часу переосмислення теоретичних та практичних основ педагогіки є одним із найважливіших завдань розвитку науки. Передусім йдеться про нові компетентності, такі, що стосуються вибудови певної професійної кар'єри. За таких умов педагогічна наука за своїм змістом і технологіями все далі відходить від класичного її розуміння [135, с. 132]. Сьогодні є очевидним той факт, що від розвитку освіти залежить загальний добробут суспільства. Вона є передумовою зміни статусу держави на міжнародній арені від сировинного додатку до конкурентоспроможного виробника інноваційної продукції.

Успішність таких змін можлива виключно у разі розробки в системі професійної освіти на засадах системного підходу, низки компетентностей, якими повинні володіти здобувачі освіти, і в першу чергу випускники педагогічних закладів вищої освіти, майбутні педагоги. При цьому слід ураховувати, що сьогодні освіта формується під впливом значної кількості зовнішніх факторів – економічних, соціальних, політичних. Вагомого значення для корегування освітньої парадигми та визначення необхідності формування нових компетентностей набувають також процеси глобалізації та міжнародної інтеграції, що є основою для зміни пріоритетних напрямків розвитку освіти та особистих якостей здобувачів освіти, які необхідні їм в процесі життєдіяльності.

Як слушно зауважують В. Кремень та ін., «сьогодні у вищій школі, на жаль, ще має місце істотний розрив між цілями, змістом і характером світоглядної, соціально-гуманітарної взагалі, фундаментальної та спеціальної підготовки фахівців. Без глибокого усвідомлення парадигми сутності й характеру професійної освіти в новому постіндустріальному суспільстві, її цілей і змісту, методів і

технологій неможливо забезпечити бажаної якості підготовки фахівців» [48, с. 12–13, с. 23].

У сучасних реаліях педагогічні заклади вищої освіти повинні готувати фахівців, з високим рівнем інтегральної компетентності, як складової низки загальних і спеціальних компетентностей (знань, умінь, навичок і професійно-важливих якостей), що дозволить їх випускникам обійняти достойне місце на ринку праці. Майбутні педагоги повинні бути не тільки відповідальними виконавцями, але й творчими особистостями, здатними до створення та впровадження у навчальний процес інноваційних педагогічних технологій та задоволення інтересів здобувачів освіти. В постіндустріальному суспільстві, за В. Новіковим, розуміння освіти сприймається як надбання особистості, як засіб її самореалізації в житті, як засіб побудови особистої кар'єри. Відповідно, це змінює цілі навчання, його мотиви, форми і методи [76]. Таким чином, освіта є одним із важливих способів самореалізації особи в професійній діяльності, що за визначенням наданим у енциклопедичному словнику з державного управління, «є видом діяльності, занять особи, яка володіє комплексом спеціальних фахових знань та практичних фахових умінь і навичок, набутих у наслідок поглибленої загальної та спеціальної фахової підготовки, а також досвіду роботи» [24, с. 597].

Однією з важливих цілей діяльності майбутнього педагога є формування у учнів (студентів) компетентностей, необхідних для їх подальшого професійного розвитку, реалізації ними прав і свобод як членів громадянського суспільства, усвідомлення необхідності забезпечення, охорони і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, серед яких важливе місце займають права інтелектуальної власності.

Крім того, специфіка діяльності педагога в сучасних умовах розвитку суспільства пов'язана з постійним створенням інтелектуального продукту, як у процесі його наукової так і навчально-методичної діяльності. Охорона і захист цих продуктів інтелектуальної власності, розгляд їх у контексті комерційного та некомерційного трансферу педагогічних технологій є нагальною потребою часу, а формування такої компетентності у випускників ПЗВО є важливою педагогічною

проблемою, що до цього часу не знайшла свого вирішення у вітчизняній науці та практиці. Наголосимо також, що майбутній педагог повинен бути готовим до допомоги своїм учням і студентам щодо захисту їх новостворених продуктів інтелектуальної власності в процесі певних стартапів, досліджень, що проводяться в межах Малої академії наук України тощо. Сьогодні є очевидним, що повагу до прав інтелектуальної власності необхідно формувати ще в процесі навчання, на старті майбутньої професійної кар'єри. Підкреслимо також, що формування цієї компетентності у випускників ПЗВО суттєво вплине на процеси додержання вимог академічної доброчесності на всіх рівнях освіти й буде їх каталізатором.

Як зазначає І. Бойко, аналізуючи інноваційну діяльність у галузі освіти, необхідно брати до уваги не лише те, що це – не тільки практичне використання новітніх наукових і науково-технологічних досягнень, результатів у галузі освіти й багатого інтелектуального потенціалу освітян з метою вироблення (продукування) нових або радикально поліпшених наукових знань, науково-освітніх технологій з метою виробництва високоякісних освітніх послуг, ефективного задоволення попиту населення України та споживачів інших країн у високоякісній освіті, а й те, що освітня інноваційна діяльність, як один із напрямків модернізації освіти, спрямована на розробку нових і впровадження завершених (отриманих) результатів національних і міжнародних наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у сфері освіти, науки і культури для їхньої реалізації як на українському, так і світовому ринку освітніх послуг, удосконалення освітнього процесу, самої структури системи освіти, спонукання до подальшого пошуку і наукових досліджень у цій галузі [6, с. 32].

У процесі проведених теоретичних пошуків слід звернути увагу на положення Угоди про асоціацію з ЄС, відповідно до ст. 252 якої сторони домовилися співпрацювати з метою забезпечення виконання обов'язків та зобов'язань, взятих згідно із Главою 9 (Інтелектуальна власність). Відповідно до положень Розділу V («Економічне і галузеве співробітництво») та відповідно до положень Розділу VI («Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством») цієї Угоди, сфери співробітництва включають такі види діяльності,

але не обмежуються ними: г) активне сприяння поінформованості та освіченості широкої громадськості щодо напрямів реалізації прав інтелектуальної власності: формулювання ефективних стратегій для визначення ключових аудиторій і створення комунікаційних програм з метою посилення поінформованості споживачів та засобів масової інформації щодо наслідків порушень інтелектуальної власності, зокрема ризик для здоров'я і безпеки та зв'язок з організованою злочинністю [103].

У дослідженні Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) розглянуто проблеми поширення знань у сфері інтелектуальної власності у країнах, з перехідною економікою. Акцент зроблено на студентах, які навчаються на юридичних спеціальностях та на юристів практиків. Проте не залишено поза увагою і спеціалістів неюридичних спеціальностей, в тому числі і науковців. Зроблено висновок з приводу того, що мета навчання таких спеціалістів полягає у необхідності розгляду питань захисту прав інтелектуальної власності на створені ними об'єкти, а також розгляду питань щодо правомірності використання об'єктів інтелектуальної власності інших авторів та винахідників [163, с. 12].

Сьогодні важливого значення набувають також компетентності, що дозволяють майбутнім фахівцям ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах формування постіндустріального суспільства, що характеризується розвитком інтелектуального капіталу і створенням передумов для впровадження інтелектуальних розробок у комерційний обіг. Як зазначає Н. Бібік, компетентності мають охоплювати такі якості людини, що дозволяють їй інтегруватись у широкий світовий соціокультурний контекст [4].

Аналіз наукових пошуків у сфері вдосконалення вищої педагогічної освіти свідчать, що вони відображені в значній кількості наукових джерел, зокрема це роботи В. Базилевича [3], Г. Вільського [11], Н. Гомеля [17], М. Дудки [23], М. Згуровського [28], О. Ковальчук [34], Т. Койчевої [35], В. Кременя [47], В. Лугового [61], В. Луначека [64], К. Поселецької [86], З. Рябової [112], П. Сауха [113], С. Сисоєвої [118], Т. Сущенко [126]. Разом з тим, питанням формування окремих компетентностей присвячено досить незначну кількість робіт А. Куруч

[56], О. Корчової [44], С. Куртася [55], О. Міршука [71], О. Мондич [72], Л. Насіленко [74], С. Процької [107], І. Сидорук [116], С. Симоненко [117], С. Толочко [129], Т. Яворської [142]. Разом із тим, проведений аналіз свідчить, що дослідження в сфері формування у працівників освіти компетентності в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності є поодинокими. Це роботи Н.Кравчук [46], М. Лазарева [132], В.Лунячека [67], Н.Рубан [57], В.Тіманюк [128], Н.Фесенко [134], О. Ісаєнка [32] та ін.

Таким чином, відповідне наукове поле потребує подальших досліджень, що й виступило основним мотивом для виконання цієї роботи.

Серед небагатьох робіт на тематику, що розглядається слід навести монографію «Право інтелектуальної власності науково-педагогічного працівника» (С. Корновенко, О. Кульбашна, О.Парамонова), де акцентовано увагу на правах інтелектуальної власності науково-педагогічного працівника на службові твори. Розглянуто сутність та зміст права інтелектуальної власності на службовий твір, порядок його виникнення, набуття та реалізації, а також форми та способи захисту таких прав [43]. Проте, зміст та процедури формування компетентності у цій сфері авторами не розглядається.

О. Стовпець розглядає соціально-філософський аспект зазначеної проблематики. Зокрема, він комплексно розглянув інститут інтелектуальної власності в епоху інформації й постмодерну, як ключовий для сучасної цивілізації соціальний інститут, із притаманними йому специфічними функціями (функція закріплення та відтворення суспільних відносин у царині творчості й інтелектуальної діяльності, регулятивна функція, інтегративна функція, трансляюча функція, комунікативна функція, гедоністична функція), реалізація яких впливає на динаміку розвитку інформаційно-залежного суспільства [123, с. 5-6]. Хоча у вказаній роботі не розкрито процедурних питань формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у педагогічних працівників, автор доводить її необхідність у професійній діяльності, як важливої умови розвитку сучасного суспільства.

Певні аспекти формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності (як у тому числі похідної педагогічної креативності) педагогічних працівників розкриті у колективній монографії *Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy* (Професійні компетенції та освітні інновації у економіці знань) [155]. Відповідна проблематика висвітлена й у навчальному посібнику «Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу», за редакцією І. Холковської. Автор розглядає питання формування дослідницької компетентності викладачів ЗВО і наголошує на певних її, що пов'язані з охороною і захистом прав інтелектуальної власності [105].

Сьогодні можна стверджувати, що в Україні формування компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО, майбутніх учителів (викладачів, керівників освіти) ґрунтовно розглянуто тільки у монографії за заг. редакцією В.Лунячека [38]. Під час підготовки цього дослідження ми мали честь бути запрошені до складу авторського колективу, який працював над цим виданням.

Разом із тим, ми повинні констатувати, що більше уваги зазначеній тематиці приділяється в *зарубіжних* дослідженнях, зокрема проблемі включення дисципліни інтелектуальна власність до навчальних програм закладів вищої освіти розвинених країн світу. Також деякі дослідження розглядають необхідність включення тем з інтелектуальної власності для навчання на курсах підвищення кваліфікації. Так, в іноземних дослідженнях можна прослідкувати точку зору з приводу того, що включення викладання дисциплін щодо охорони і захисту прав інтелектуальної власності у навчальні плани та програми університетів розглядалося як одна з найважливіших проблем для консолідації культури поваги до прав інтелектуальної власності в суспільстві та навіть для просування національної політики в галузі науки технологій та інновацій (НТгаІ).

Місія університетів полягає у створенні знань, надання на високому рівні освітніх послуг, що є соціально значущими. Знання та інтелектуальний капітал університету стали стратегічним ресурсом та ключовою компетенцією отримання

конкурентної переваги в рамках міжнародної конкуренції. Розглядаючи практики університетів світу щодо розвитку інтелектуального капіталу Абдулах Н.А. Альхатеб, Лю Я та Ченг Джек Кі зробили висновок, що тільки Університети розвинених країн світу звертають увагу на інтелектуальний капітал, а використання інтелектуального капіталу університетами інших країн усе ще перебуває в процесі розвитку [143].

Всесвітня організація інтелектуальної власності на початку XXI століття почала активно займатись вирішенням питань освіти у сфері інтелектуальної власності. На міжнародному симпозиумі в липні 2005 року розглядали різні аспекти освіти у сфері інтелектуальної власності, включаючи співпрацю між юридичними факультетами та факультетами, що готують спеціалістів у інших сферах. Крім цього, ВОІВ фінансувала та провела національну конференцію в КНР, на якій розглядалися питання освіти у сфері інтелектуальної власності від рівня початкової школи через наукові дослідження.

Цікавим є досвід Японії. Формування «суспільства інтелектуального капіталу» цієї держави базується на сформованих урядом напрямках у Програмі стратегічного розвитку інтелектуальної власності на 2016 рік, а саме:

- 1) упровадження системної освіти, заснованої на формуванні в кожного громадянина Японії людського капіталу для розвитку та використання інтелектуальної власності;
- 2) стимулювання розвитку творчого потенціалу для використання у відносинах між людьми і знаннях;
- 3) досягнення об'єднання з місцевими громадами і суспільством.

Крім цього, вказані ініціативи були розвинуті у Програмі інтелектуальної власності 2017 року, які застосовуються і сьогодні, а саме:

- 1) розвиток навчання у сфері інтелектуальної власності в школах та університетах;
- 2) формування Системи підтримки навчання у співробітництві з органами місцевої влади і громадськістю;

3) розвиток інфраструктури освіти у сфері інтелектуальної власності і підвищення обізнаності в цій сфері [149].

Розглядаючи освіту з проблем охорони і захисту прав інтелектуальної власності в дослідженнях науковців Японії, зауважуємо, що істотна увага приділяється концепції розвитку людських ресурсів в напрямку сталого розвитку та гармонії з природою. Доцільним є створення навчання, пріоритетом якого є розвиток індивідуальної креативності вчителів і студентів, а не використання стандартизованих процедур, описаних у затверджених програмах та інструкціях [149]. Наприклад, у Університеті Токай здійснювалось керівництво програмою впровадження освіти у сфері інтелектуальної власності на рівні початкової і середньої освіти за програмою патентного відомства з 2002 по 2004 роки. В Університеті до цього часу пропагується концепція освіти інтелектуальної власності як креативної освіти.

Важливо звернути увагу на необхідність формування розуміння системи інтелектуальної власності викладачами початкової, середньої та вищої школи, оскільки вони здійснюють прямий вплив на результати навчання на всіх рівнях освіти. Прикладом упровадження навчання у сфері інтелектуальної власності для студентів неюридичних спеціальностей може слугувати університет Ямагучі. Проте варто зауважити, що поширення вивчення проблематики щодо сфери інтелектуальної власності та включення цієї дисципліни до програми університетів є дуже повільним. Зокрема, під час аналізу встановлено, що можливими причинами цього можуть бути: 1) складність покриття оплати праці найманих вчителів та створення навчальних матеріалів; 2) нестача викладачів із відповідною кваліфікацією у сфері інтелектуальної власності; 3) особливості дисципліни «Інтелектуальна власність», що охоплює широкий спектр дисциплін, починаючи від промислової власності до авторського права, що вимагає наявності викладачів, що спеціалізуються на особливих сферах та мають знання з основних принципів права; 4) жорсткість навчального плану, в якому відсутня можливість упровадження вивчення інтелектуальної власності; 5) часто викладання інтелектуальної власності входить до навчального навантаження осіб, які

поєднують викладання з основною діяльністю, наслідком чого є зменшення необхідного часу для викладання та інші обставини [149].

Значна увага викладанню основ охорони і захисту прав інтелектуальної власності приділяється в системі освіти Сінгапуру, де практикується впровадження в різні предмети в закладах середньої освіти питань щодо захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет [152].

Розвиток вивчення основ охорони і захисту прав інтелектуальної власності в країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатах Америки почалося з 80-х років ХХ ст. для студентів юридичних спеціальностей. Із розвитком технологій, вивчення цієї дисципліни запроваджено для студентів-науковців, студентів інженерних та економічних спеціальностей. Одночасно ЄС надало фінансування на науково-дослідну діяльність для того, щоб стимулювати науковців працювати над розвитком вивчення і викладання основ охорони і захисту прав інтелектуальної власності та генерації програми для впровадження цієї дисципліни у навчальний план [160]. Варто зауважити, що в першу чергу викладання дисциплін за цією тематикою в країнах ЄС упроваджене в таких сферах, як: інформаційно-комунікаційні технології, громадянська освіта, підприємництво, технології, інженерія, математика, мистецтво [152]. У той же час акцентується увага на викладанні основ інтелектуальної власності у прив'язці до спеціальних предметів, що викладаються в школах. Наведемо приклад Фінляндії (Університет Тампере), де надаються знання щодо ефективного управління інформацією та захисту прав інтелектуальної власності в цій сфері.

У системі освіти Фінляндії ще в 1990-х роках запроваджена «освіта виробництва», яка починається з дитячого садка. Проте поняття «освіта виробництва» трактується не в прямому розумінні, а визначається з урахуванням формування ери інтелектуального виробництва (виробництва знань, доцільного виробництва тощо). Модель Вааса, яка заснована в Фінляндії сконцентрована на трьох основних сферах: розвитку підходу вільного мислення і прийняття рішень; підтримання мотивації до навчання; знищення перешкод, що відділяють студентів від реального життя [153].

Практика вивчення інтелектуальної власності в Європейському Союзі засновується також на впровадженні додаткових курсів з основ інтелектуальної власності, що не входять до навчальних планів закладів середньої та вищої освіти. Це можуть бути літні школи, додаткові заняття за участю інституцій, що здійснюють регулювання і захист інтелектуальної власності, юристів-практиків та інших спеціалістів.

Цікавим є досвід Борнмутського університету (Велика Британія), де існує практика викладання основ охорони і захисту прав інтелектуальної власності в розрізі спеціальних дисциплін [160]. Разом із тим, розглядаючи проблеми викладання цих дисциплін в дослідницькому університеті Unicamp (Бразилія) можна зробити висновок про те, що дисципліни з охорони і захисту прав інтелектуальної власності ще не є широко поширеними у навчальній програмі бакалаврів та набагато менше викладаються в межах аспірантури та на курсах підвищення кваліфікації [164].

Таким чином, проведений нами аналіз наукових робіт свідчить про те, що підходи до формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти в Україні до цього часу не розроблялись. У оприлюднених наукових джерелах (окрім робіт автора [38, 49, 50, 53, 156]) не висвітлено та теоретично не обґрунтовано технологію формування компетентності у сфері охорони і захисту прав ІВ у випускників ПЗВО – майбутніх педагогів в процесі їх навчання.

Аналіз досвіду розвинених країн світу також підтвердив, що проблема викладання дисципліни «Інтелектуальна власність» чи споріднених, в першу чергу для студентів неюридичних спеціальностей, на часі не тільки в Україні, а й у зарубіжних університетах, хоча динаміка вирішення цього питання у розвинених країнах світу є більш потужною.

Таким чином, вказане вище зумовлює необхідність формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти, яка є складовою їх інтегральної професійної компетентності та базується на відповідній компетентнісній моделі.

Формування компетентності в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності – це складна процедура, яка потребує свого теоретико-методологічного та технологічного обґрунтування, в тому числі наповнення структурних компонентів цієї компетентності, визначення її місця та ролі у професійній підготовці майбутніх педагогів. Ця педагогічна проблема потребує детального опрацювання і подальшого наукового та теоретичного вирішення. Вона стосується не тільки випускників педагогічних закладів вищої освіти, але й педагогічних і науково-педагогічних працівників, що є суб'єктами цього процесу. Крім цього у вітчизняній науці бракує теоретичного обґрунтування технологій запровадження компетентнісного підходу в навчальний процес професійної підготовки педагогів, у значній мірі це стосується формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Педагогічна діяльність є фундаментом розвитку суспільства у напрямках, визначених державою. Як зазначається провідними вітчизняними та зарубіжними вченими (Ю. Бошицьким [9], О. Ісаєнком [31], М. Лазарєвим [132], В. Лунячеком [80], Н. Рубан [66]), які досліджують проблеми формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, як складову інноваційного розвитку держав, більшість студентів у найближчі роки почнуть своє навчання в Університеті вже зі знаннями основ інтелектуальної власності, які вони отримають під час навчання в школі. Очевидним є те, що зазначена діяльність можлива за наявності низки обставин, а саме: введення окремих дисциплін або тем до дисциплін, що вивчаються в школі які розкривають питання охорони і захисту прав інтелектуальної власності, і підвищення кваліфікації педагогів у цій сфері, що нададуть їм можливість викладання таких дисциплін (тем). Науковці також стверджують, що ті студенти, які не отримуватимуть знання під час здобуття середньої освіти, будуть мати так звані «тихі знання» з основ права інтелектуальної власності, тобто отримані не з відповідних нормативно-правових актів, письмових джерел чи навчальних курсів, а набуті у зв'язку з щоденним їх засвоєнням із інших джерел і сприйматимуться як належне. Це, з нашої точки зору, ще більше актуалізує проблему формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у

випускників педагогічних закладів вищої освіти, які під час здійснення своєї професійної діяльності безумовно не повинні порушувати права інтелектуальної власності та сприяти формуванню відповідної компетентності у майбутніх покоління. Становлення культури інтелектуальної власності як на рівні країни так і на рівні закладів освіти залежить від рівня усвідомлення важливості дотримання майнових прав третіх осіб, можливості економічної експлуатації результатів досліджень, а також викладання дисципліни «Інтелектуальна власність» [145].

Наголосимо, що з плином певного часу знання, отримані в процесі навчання перетворюються на норму особистої поведінки, на переконання правильності власних дій, створюють установку дотримуватись встановлених правил, що в подальшому комплексно формує поведінкову звичку у всіх учасників освітнього процесу. У іноземній науковій літературі, наприклад, чітко зазначається, що дітям шкільного віку важливо отримувати знання з інтелектуальної власності, оскільки вони належать до категорії осіб, які можуть підтримувати незаконне поширення, використання, придбання товарів, що порушують майнові та немайнові права власників оригінальних творів [159].

Проблему формування компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності посилює протиріччя, що стосується обраного державою напрямку розвитку суспільства, основою розвитку якого є інтелектуальна діяльність та відсутність адекватного державного регулювання та відповідно нормативно-правового регулювання, що встановлювало би імперативність викладання дисциплін, що забезпечували б формування зазначеної компетентності.

Таке протиріччя можна прослідкувати у хронології прийняття законодавчих актів та стратегічних документів, що регулюють вказану сферу. Важливим нормативно-правовим актом у сфері освіти є Указ Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [101], яким визначено, що ключовим завданням освіти в XXI столітті є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє. Стратегічні напрямки розвитку національної системи освіти повинні формуватися з урахуванням вимог переходу до постіндустріального суспільства, що забезпечить стійкий рух та розвиток України в

першій чверті ХХІ століття. Проте, не зважаючи на сформульоване основне завдання, варто зазначити відсутність серед напрямків реалізації Національної стратегії конкретно визначених дій щодо підвищення кваліфікації у сфері інтелектуальної власності учасників освітнього процесу. Відсутність імперативної норми, що вказувала б на необхідність реалізації конкретного завдання, створює перешкоди щодо ефективного впровадження стратегії.

Як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти, що затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [100], вона є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Варто зауважити, що Україна ще у 2002 році, після прийняття Національної доктрини розвитку освіти, визначила, що однією із важливих проблем, що потребують вирішення є відсутність системи впровадження знань про інтелектуальну власність для студентів усіх без винятку закладів освіти, що здійснюють підготовку спеціалістів за різними напрямками та спеціальностями; крім цього, серед проблем також відзначено відсутність змісту навчання з питань інтелектуальної власності у варіативній частині навчальних планів студентів. Указаним документом також відзначалась відсутність створення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників для викладання дисципліни «Інтелектуальна власність» або окремих її питань у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. Це стало підґрунтям для видання Наказу Міністерства освіти і науки України від 20 жовтня 2004 року №811 [92] Про запровадження у вищих навчальних закладах навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність», яким було запроваджено вивчення студентами вищих навчальних закладів (тоді ВНЗ– зараз ЗВО), які навчають за освітньо-професійними програмами спеціаліста та магістра незалежно від підпорядкування і форм власності дисципліни «Інтелектуальна власність». Проте, згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 4 березня 2015 року № 235 [89], він втратив чинність, що стало регресивним кроком на шляху до створення економіки знань та отримання необхідних компетентностей студентами закладів вищої освіти. Така

негативна тенденція, з нашої точки зору, в тому числі викликана тим, що заклади вищої освіти в Україні ще не готові до реалізації наданої їм автономії в повній мірі. Негативні зовнішні фактори, такі як зменшення кількості студентів, що здобувають вищу освіту, значна кількість закладів вищої освіти, умови оплати праці наукових та науково-педагогічних та педагогічних працівників, нерозуміння особами відповідальними за складання освітньо-професійних програм необхідності комплексного підходу до формування інтегральної компетентності у фахівців відповідної спеціальності, що повинні враховувати усі аспекти їх професійної діяльності, не обмежуючись спеціалізацією кафедри, відповідно до програми якої здійснюється підготовка здобувача освіти.

Таким чином, у зв'язку з відміною імперативної законодавчої вимоги щодо необхідності викладання дисципліни «Інтелектуальна власність» у закладах вищої освіти та наданням широких прав щодо формування освітніх програм їх гарантам, зазначена дисципліна, яка частково забезпечувала формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності в більшості закладах освіти виключена із планів підготовки здобувачів освіти взагалі, не зважаючи на те, що «значна кількість дисциплін вимагають розуміння і компетенцію з принципів і норм інтелектуальної власності» [160].

Підкреслимо також, що окрім того, що випускники педагогічних закладів вищої освіти, майбутні педагоги, керівники, науковці у своїй професійній діяльності тісно пов'язані зі створенням об'єктів інтелектуальної власності, що відповідно потребує формування відповідної компетентності, що пов'язано з необхідністю формування відповідних знань, умінь, навичок та інших особистих якостей у здобувачів освіти, вони також є учасниками відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності. Хоча права академічної доброчесності не належать до прав інтелектуальної власності, проте з нашої точки зору вона є похідною дотримання прав інтелектуальної власності. Детальніше поняття та ознаки компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності буде розглянуто в наступних підрозділах, проте розкриваючи сутність проблеми формування такої компетентності у випускників педагогічних закладів вищої

освіти варто звернути увагу на те, що знання, вміння і навички у сфері академічної доброчесності є ключовими в процесі внутрішнього забезпечення якості освіти, і відповідно першим кроком до формування у здобувачів освіти цінностей і особистих переконань щодо необхідності дотримання в подальшому прав інтелектуальної власності. Поняття «академічна доброчесність» визначається чинним Законом України «Про освіту» [102].

Розглядаючи зазначену новелу вітчизняного законодавства О. Штефан зазначає, що «термін «академічний плагіат» за своєю суттю є лише вказівкою на сферу, в якій вчиняється порушення авторського права. Сфера вчинення правопорушення не впливає власне на сам склад цього правопорушення та встановлену законодавством відповідальність за нього» [139, с. 60-61]. Головна відмінність дотримання прав інтелектуальної власності від дотримання правил академічної доброчесності полягає у тому, що перші не залежать від середовища виникнення правовідносин та статусу суб'єкта таких правовідносин, натомість правила академічної доброчесності поширюються виключно на учасників освітнього процесу відповідного закладу освіти а відповідальність за їх порушення передбачається локальними актами відповідного закладу освіти, спеціальними законами та законодавством у сфері освіти. Автор зазначає, що «...у міру розширення використання електронних ресурсів останнім часом плагіат стає все більш важливим питанням в навчальних закладах Великої Британії. Приділення уваги вирішенню проблем плагіату допомогло підвищити захищеність інтелектуальної власності в закладах освіти, сьогодні це є перевагою для просування інших аспектів викладання інтелектуальної власності. Необхідно забезпечити більш ефективну підтримку як викладачів, так і студентів в навчанні і викладанні інтелектуальної власності». [162].

Одним із важливих аспектів дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками є дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права. Похідний характер академічної доброчесності від прав інтелектуальної власності також прослідковується в аспекті їх порушення. Одним із найбільш поширених порушень

авторського права в системі вищої освіти є плагіат, який відповідно до п. в ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право суміжні права», визначається, як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [88]. Поняття академічний плагіат, в контексті прав інтелектуальної власності та їх захисту визначено в Законі України «Про вищу освіту» (ст. 69), з положень якого можна зробити висновок, що академічний плагіат, полягає у частковому або повному оприлюдненні наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, які видаються як результати власного дослідження (творчості) та/або відтворенню опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства, яким заклади вищої освіти та наукові установи повинні запобігати [90].

Як зазначає К. Admonds «на відміну від плагіату порушення авторських прав передбачає використання або розповсюдження частини або цілого документу, наукового дослідження або статистики, рухомого або нерухомого зображення, програмного забезпечення або комп'ютерної програми та/або звукових файлів або записів без дозволу автора (Варто звернути увагу на те, що плагіат може тягнути за собою порушення авторських прав або ж ні, залежно від обсягу відповідної частини)» [148]. Варто відмітити, що відповідно до законодавства про вищу освіту, заклади вищої освіти, відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 32 Закону України «Про освіту», зобов'язані вживати заходів до притягнення учасників освітнього процесу до дисциплінарної відповідальності у разі виявлення фактів вчинення академічного плагіату. Межі відповідальності за порушення авторських прав та порушення академічної доброчесності у вищій освіті є досить розмитими. Крім цього відсутні чіткі критерії та механізм притягнення до відповідальності за академічний плагіат, що значно ускладнює процес відновлення прав осіб, що постраждали від таких дій, що є темою для подальших наукових досліджень.

У зв'язку з цим ми виходимо з того, що формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності повинно базуватись на формуванні у студентів різних спеціальностей поваги до правил академічної доброчесності. Як зазначає Ю.Гаруст та інші, академічна доброчесність по суті

означає «інтелектуальну чесність», тобто порядність у використанні інформації, яка стає підставою для формування висновків та результатів досліджень, а також інших заходів, пов'язаних з пошуками та отриманням знань [15].

В педагогіці проблеми академічної доброчесності сьогодні є також мало дослідженими, що пов'язано з тим, що ця категорія є досить новою для України, проте деякі аспекти цієї проблеми були розглянуті ще до прийняття відповідних змін до законодавства України. Так, в Україні реалізований проект, презентація результатів якого проведена у липні 2015 року під назвою «Академічна культура українського студентства : основні чинники формування та розвитку». Отримані висновки обґрунтовані проведеним соціологічним дослідженням, яке проводилось серед 374 викладачів закладів вищої освіти та 1928 студентів (8 фокус-групу різних регіонів України). Досліджувані питання в основному були спрямовані на виявлення ставлення студентів до здобуття ними вищої освіти, мети та бажаних результатів. Крім цього незначна частина питань була спрямована на виявлення практики використання плагіату у студентському навчанні, поінформованість викладачів та студентів у питаннях плагіату, основні чинники поширення плагіату серед студентства та засоби виявлення не доброчесної студентської практики викладачами [1]. У країнах ЄС ще у 2013 році проведене дослідження, яке присвячене політиці плагіату у вищій освіті (Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe) [150]. В межах цього дослідження проаналізовано частоту порушень права шляхом плагіату, шляхи їх виявлення, попередження, механізми, що застосовуються закладами вищої освіти для подолання плагіату та аналіз їх ефективності, проаналізовано он-лайн механізми виявлення плагіату у 27 країнах Європи. Цей проект був спрямований на визначення того, як вирішується така складна проблема студентського плагіату, яка активно розвивається закладами вищої освіти в межах європейської економічної зони і за її межами [151].

Дотримання правил академічної доброчесності випускниками педагогічних закладів вищої освіти і відповідно отримання знань, умінь і навичок у цій сфері дозволить сформувати не просто висококваліфікованого фахівця, але й всебічно розвинену особистість, здатну до провадження професійної діяльності у різних

аспектах та напрямках, зокрема, які пов'язані зі створенням та впровадженням у навчальний процес результатів інтелектуальної діяльності, охороною і захистом прав інтелектуальної власності, дотримання правил академічної доброчесності.

Отже, проблема формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності постає не тільки перед педагогічною наукою України, але й перед вченими розвинених країн світу. Науковці піднімають питання необхідності отримання знань, умінь і навичок у сфері реалізації прав інтелектуальної власності фахівцями різних спеціальностей, що забезпечить вектор розвитку держави у напрямку розвитку людського капіталу. Ці знання забезпечать реалізацію широкого кола повноважень в процесі здійснення професійної діяльності, що має важливе практичне значення. З цього приводу варто зауважити, що за результатами парламентських слухань «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку», проведених 21 березня 2018 року [104] було визнано необхідність забезпечення України фахівцями, спроможними професійно забезпечувати інноваційний розвиток України, її інформаційну та креативну складові. Наголошено на необхідності закріплення на нормативному рівні критеріїв визначення високотехнологічних галузей, продуктів і професій, здійснення їх кодифікації за європейськими стандартами; проведення науково-популярних та освітніх програм, формування інноваційної культури, розвитку соціальних інновацій та креативних індустрій через засоби масової інформації; а також, що є найбільш важливим в межах нашого дослідження, запровадження для вчених, винахідників, працівників наукових установ та закладів вищої освіти навчальних курсів з інновацій, зокрема щодо трансферу технологій, менеджменту проектів, комунікацій, фінансів, маркетингу тощо.

У проекті Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні серед інших питань приділено увагу також поширенню знань про інтелектуальну власність. Зокрема зазначено, що отримання знань з інтелектуальної власності в системі вищої освіти створить умови для розбудови суспільства, що розуміє цінність власних досягнень та вигод, які можна отримати через інновації та використання прав на результати власної творчості, сприятиме

активізації інновацій та комерціалізації, і що найголовніше, фаховому забезпеченню інструментального використання прав інтелектуальної власності, як цілеспрямованої складової інноваційної політики, якісному забезпеченню захисту прав інтелектуальної власності. Набуття компетентностей з охорони і захисту прав інтелектуальної власності в системі вищої освіти сприятиме поєднанню освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку України, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях. Це також сприятиме міжнародній інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір. Така освіта має сприяти формуванню креативного стилю мислення у молоді, яка здібна творити і розв'язувати складні міждисциплінарні завдання, ефективно і своєчасно відповідаючи на наявний суспільний запит.

Процес підготовки майбутніх вчителів (викладачів) є підґрунтям упровадження реформи освіти в цілому, оскільки якісна підготовка педагогів для середньої школи та ЗВО є запорукою надання якісних освітніх послуг, починаючи з першого рівня освіти. Розуміння системи інтелектуальної власності та можливість надання цих знань учням середньої школи започаткує формування правової свідомості та правової культури у сфері інтелектуальної власності, що надасть можливість ефективніше будувати суспільство знань, розвивати інтелектуальний капітал та забезпечить можливість економічного зростання держави на одному рівні з європейськими та іншими розвиненими країнами.

Як вказує О. Орлюк, «у цілому діяльність із підготовки фахівців закладами вищої освіти, що розуміються на питаннях інтелектуальної власності (освітній рівень бакалавр, магістр) є надзвичайно важливою як у середньостроковому, так і довгостроковому періоді, й покликана сприяти засвоєнню фахівцями різних спеціальностей нових знань та сучасних технологій у галузях своєї діяльності, удосконалювати їх компетентність у відповідній галузі знань (із врахуванням професійних якостей, профілю та специфіки праці)» [78, с. 151-152]. Rahil Najafov

розглядав проблеми формування культури у сфері інтелектуальної власності, та зробив висновок, що коли у студентів закладів вищої освіти не формують культуру інтелектуальної власності, це послаблює розвиток їх наукового потенціалу і гальмує їх наукову творчість [157].

У дослідженні Японського патентного офісу висловлена позиція з приводу зростаючої необхідності освіти у сфері інтелектуальної власності, популяризації знань у цій сфері та підвищення кваліфікації, що сьогодні є актуальним як ніколи, і пов'язано з розвитком суспільства, яке підходить до п'ятого етапу своєї трансформації: 1) суспільство 1: Полювання і збирання; 2) суспільство 2: Сільське господарство; 3) суспільство 3: Промисловість; 4) суспільство 4: Інформаційне; 5) Нове суспільство: Суспільство 5.0. Зазначено, що для сприяння освіти, розповсюдженню та підвищенню рівня кваліфікації про інтелектуальну власність важливо розвивати працівників освіти, які можуть виконати ці завдання. Однак єдине навчання, яке зараз отримують шкільні вчителі, пов'язане з базовими академічними навичками. Як результат, більшість викладачів та вчителів мають той самий рівень знань про цю нову територію інтелектуальної власності, як і громадськість в цілому. Потрібно багато часу та роботи, щоб підвищити рівень знань більшості освітян до рівня, де вони зможуть навчати інших [149].

Процес становлення нового формату освіти в Україні тільки розпочався. В умовах формування постіндустріального суспільства вона є основою просування виробництва на якісно новий рівень, розвитку економіки та забезпечення конкурентоздатності суб'єктів господарювання в умовах глобалізації. Формування принципів і змісту освіти повинно враховувати тенденції світової економіки, реформи освіти у розвинених державах, вимоги ринку праці. Особливістю педагогічної освіти є те, що вона повинна враховувати не тільки вказані аспекти, але й те, що від сформованих компетентностей у майбутніх педагогів залежить їх можливість формувати необхідний інтелектуальний рівень суспільства в цілому, що обумовлено характером їх професійної діяльності.

Недостатній рівень компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності гальмуватиме процес становлення інтелектуального

потенціалу громадян, що відповідно стане на заваді розвитку суспільства в цілому. Саме тому, навальний процес у педагогічних закладах вищої освіти повинен бути побудований з урахуванням необхідності отримання таких компетентностей здобувачами освіти, які спрямовані на формування поваги до прав інтелектуальної власності, їх охорони та захисту, недопущення порушень у цій сфері, а також розуміння необхідності та важливості впровадження результатів інтелектуальної діяльності у обіг, забезпечення можливості передачі здобутих знань в процесі педагогічної діяльності.

Таким чином, з урахуванням проведеного теоретичного аналізу можна зробити висновок, що формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності є актуальною науковою проблемою, яка потребує свого подальшого вивчення та розробки відповідної педагогічної технології на основі компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти, що і буде розглянуто нами нижче.

1.2. Компетентнісний підхід як методологія підготовки випускників педагогічних закладів вищої освіти до діяльності з охорони і захисту прав інтелектуальної власності

Процедура формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО базується на низці загальнонаукових і конкретно наукових методологічних підходів, зокрема системному, діяльнісному, особисто орієнтованому, кваліметричному та інших. Разом із тим, основним методологічним підходом виступає компетентнісний підхід, як підґрунтя компетентнісної парадигми, що реалізується сьогодні системами освіти всіх розвинених країн світу.

Основні положення компетентнісного підходу ґрунтовно розглянуто в роботах Н. Бібік [4], Ю. Бойчука [7], В. Вербицького [10], Дж.Вінтертона [165, с. 30], С. Вудрафа [166], І. Єрмакова [26], Г. Зайчука [27], Г. Зікія [29], В. Лугового [60, с. 10], О. Локшиної [59], В. Лунячека [64], Д. Маккеланда [154], О. Овчарук

[77], О. Пометун [85], Дж. Равена [158], А. Семенової [114, с. 95], Л. Спенсера [161], О. Часнікової [136], І. Чемериса [137, с. 87] та ін.

Більшість авторів, що досліджували історію становлення компетентнісного підходу в освіті виділяють три етапи: перший етап 1960–1970 рр., коли в науковий обіг була введена категорія «компетенція» й відповідно створенні передумови розмежування понять компетенція/компетентність; другий етап 1970–1990 рр. – характеризується використанням категорії компетенція/компетентність у теорії й практиці навчання мови, професіоналізму в управлінні, менеджменті, навчанні спілкуванню тощо; третій етап починається після 1990 р. і в значній мірі обумовлений напрацюваннями в межах реалізації Болонського процесу [41].

Етимологічний аналіз понять компетенція/компетентність та їх змістовне наповнення ґрунтовно надано в дисертаційному дослідженні В.Луначека [65 с.118–136]. Зокрема етимологічний словник чітко вказує, що термін «компетентний» був привнесений на територію Російської імперії (до складу якої в той період часу входила значна частина території України) із французької мови у середині ХІХ ст. У свою чергу у французьку мову термін потрапив із латини, де мав юридичний характер і був похідною від *petere* («добиватись, вимагати»). Термін «компетенція» також прийшов із французької мови і вперше у літературі відмічається у 1803 р. Походження його теж має юридичний характер і було запозичене з латини, де під ним розуміли «справедливе, правильне заключення, повідомлення» [141].

Впровадження компетентнісного підходу, як зазначає Г. Зікій, є стратегічним напрямом реформування вітчизняної освіти. Автор вказує, що цей підхід підкреслює роль досвіду, здатності практично реалізовувати знання, орієнтуватися у нестандартних ситуаціях та успішно вирішувати професійні завдання [29]. Сьогодні можна стверджувати, що компетентнісний підхід є більш продуктивним для оцінки професійного розвитку сучасного фахівця, дозволяє більш глибоко оцінити його професіоналізм, оскільки дійсною феноменологією професійного досвіду є не його компоненти (у ролі яких виступають знання, уміння, навички, що проявляють себе з високим ступенем варіативності в різних професійних видах

діяльності), а особливості структурної організації педагогічної діяльності, які визначають властивості професійного досвіду, що констатуються [8, с. 127].

Глобальним завданням сучасності – є забезпечення оптимального входження майбутнього фахівця в соціальний світ і його продуктивна адаптація в ньому, що потребує більш повного, особистісно та соціально інтегрованого результату освіти. Таким інтегрованим соціально-особистісно-поводжувальним феноменом, результатом освіти в сукупності мотиваційно-ціннісних, когнітивних складових у сучасній педагогіці професійної освіти виступає компетентнісний підхід [75, с.191]. Він виступає дороговказом для розвитку сучасного освітнього простору. Нагальною потребою часу є перенесення принципів компетентнісного підходу у практику освітньої діяльності. Перехід від знанневої моделі освіти до компетентнісної зумовлений надлишковістю знань, їх розірваністю, слабким зв'язком із дійсністю, потребами практики. Саме такий підхід дозволяє подолати неузгодженості між складом і актуальністю змісту освіти [5].

Виходячи з цього, ретельно розглянемо понятійно-термінологічний апарат компетентнісного підходу, визначимо усталені погляди на поняття «компетентність» і надамо авторське визначення компетентності випускника педагогічного ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності.. Активне запровадження компетентнісного підходу в систему освіти України розпочалося наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. і в значній мірі було пов'язано з реалізацією ключових положень Болонського процесу. Основним принципом його запровадження є формування у здобувачів освіти набору компетентностей, що важливі для життєдіяльності та виконання професійних обов'язків особи. Аналізуючи положення законодавства різних держав Л. Гуцан дійшов висновку, що незважаючи на розбіжності та різну термінологію, можна перекоонатися, що для всіх країн спільними вважаються уміння, які необхідні для реальної життєдіяльності – професійні, уміння застосовувати знання, отримання інформації, поновлення знань та продовження навчання, самоосвіти, соціальні та комунікативні уміння, уміння спілкуватися, вирішувати проблеми та конфлікти, працювати в команді, відчувати відповідальність тощо. Автор наголошує, що багатогранна

палітра розуміння суті видів компетентності свідчить про складність, суперечливість і неоднозначність самого поняття компетентності як «самоздатності до оптимальних дій», як інструментальної основи діяльності [19].

Компетентнісний підхід покликаний сприяти розвитку суспільства у тих аспектах, що необхідні йому для розвитку у сучасних умовах. Гнучкість такого підходу дозволяє створити систему освіти, що здатна задовольнити інтереси кожного окремого громадянина, надати йому можливість розвиватись у відповідності до індивідуальної траєкторії. Передбачається, що результатом впровадження компетентнісного підходу стане підготовка висококваліфікованих спеціалістів у кожній сфері діяльності. Як пише Л. Рибалко та ін., розглядаючи проблему формування професійних компетенцій, це процес оволодіння знаннями, вміннями й навичками, формування професійно-особистісних якостей, засвоєння норм етичної поведінки у виробничих відносинах, у результаті чого майбутній фахівець набуває професійних компетенцій, що дозволяє йому здійснювати діяльність на високому рівні [109, с.40]. У зв'язку з цим задовольняються інтереси кожного здобувача освіти у поглибленому вивченні відповідних дисциплін і отримання важливих навичок професійної діяльності. Скорочення розриву між освітою та практичною діяльністю забезпечує можливість для молодих спеціалістів швидше адаптуватись до умов праці. Відповідно задовольняються публічні інтереси держави щодо прискореного розвитку економіки.

Інтелектуальна діяльність та, є одним із ключових елементів інноваційного розвитку економіки держави в умовах сьогодення. Проте, інтелектуальний потенціал та проведення роботи у цьому напрямку не є запорукою ефективного ведення професійної діяльності без наявності компетентності, що дозволяє захистити відповідні інтелектуальні напрацювання. Виходячи з цього, ми розглядаємо компетентність у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, як важливу складову інтегральної компетентності випускника педагогічного закладу вищої освіти.

Розглядаючи питання формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності необхідно надати авторське визначення цього

поняття. Для цього розглянемо його теоретичне та нормативно-правове підґрунтя. В першу чергу варто звернути увагу на законодавче визначення поняття компетентність, що відповідно до закону України «Про освіту» визначається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [102]. Схоже визначення цього поняття також міститься в Законі України «Про вищу освіту» [90].

Як видно із наведеного законодавчого визначення поняття, «компетентність» – воно складається не тільки зі знань, умінь, навичок, а й з сукупності особистих якостей особи, які вона отримує протягом навчання, перелік їх є невичерпним. Компетентність є необхідною умовою успішної соціалізації особистості, провадження професійної діяльності, продовження навчання. Основною характерною ознакою компетентності є динамічність її компонентів. Останнє обумовлено змінним характером вимог сучасного ринку праці та соціальних запитів, «переосмисленням мети і результату освіти» [22, с. 15].

Відповідно до академічного тлумачного словника української мови поняття «компетентність» визначається як властивість за значенням компетентний [40]. Відповідно поняття «компетентний» визначається як такий, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікований [36]. У програмі роботи проекту DeSeCo (Визначення та вибір компетенцій: теоретичні та концептуальні основи) поняття компетентність визначається як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність заснована на поєднанні відповідних знань, умінь і практичних навичок, ставлень і цінностей, поведінкових компонентів, усього того, що особистість може мобілізувати для активних дій» [147].

Як ми наголошували вище в сучасній науковій педагогічній літературі поняття «компетентність» розглядається значною кількістю вчених. Одним із основоположників компетентнісного підходу є Дж. Равен, який визначав

компетентність як певне явище, складниками якого є значна кількість компонентів, більшість з яких характеризуються відносно незалежністю один від одного. При цьому деякі з них можна віднести до когнітивної сфери, інші до емоційної. Ці компоненти взаємозамінні та є складовими ефективної поведінки. Такі складові компетентності, на його думку, є мотивованими здібностями й включають як якості психічних пізнавальних процесів, індивідуально-психологічні особливості особистості, так і складові загальної освіченості людини [158, с. 150-157].

М. Головань розглядає компетентність як інтегративне утворення особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості. Такі складові, на його думку, обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності [16, с. 29]. О. Пометун вважає, що компетентність це спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання, а також результативно-діяльнісна характеристика освіти [85, с. 17]. Більш комплексно, порівняно з визначенням О. Пометун, розглядає це поняття О. Овчарук, яка під компетентністю пропонує розуміти комплекс знань, умінь і навичок та досвіду застосування їх для здійснення діяльності, метою якої є досягнення певних цілей, ставлення до процесу та результатів виконання цієї діяльності [41, с. 66]

В.Лунячек, розглядаючи професійну підготовку студентів (слухачів) в умовах ВНЗ з позицій компетентнісного підходу, зазначає, що її результатом є формування компетентності щодо майбутньої професійної діяльності (відповідних знань, розумінь, умінь, цінностей, інших особистих якостей), які набула та здатна продемонструвати особа після завершення навчання в межах певної спеціальності [63]. Проаналізувавши думки науковців та нормативно-правові акти, які регулюють цю діяльність, В.Е. Лунячек дійшов висновку що формування компетентності відбувається шляхом придбання під час навчання суми компетенцій, які є комбінацією характеристик (що відносяться до знань і їх застосування, умінь, навичок, здібностей, цінностей і особистих якостей) і дозволяють забезпечити

виконання професійних обов'язків на високому рівні [62]. К. Климова також дотримується точки зору, що компетентність є «результатом набуття компетенцій, особистісної характеристики фахівця», визначаючи компоненти поняття через знання, уміння, навички, здобутий фаховий досвід, рефлексії на результати власної професійної діяльності [33, с. 32].

На думку С. Трубачевої компетенція це вимога, задана соціальна норма освіченості учня, необхідна для його подальшого ефективного функціонування в певній сфері людської діяльності [130, с. 51]. Класик компетентнісного підходу Дж. Равен зазначав, що компетенції – це мотивовані здатності. У психології поняття «здатності» означає якість, можливість, уміння, досвід, майстерність, талант, тощо, які дозволяють здійснювати певні дії за заданий час, а також готовність особи до виконання якої-небудь дії. Під здатністю розуміють також уміння виконувати які-небудь дії або ж індивідуальну схильність до певного виду діяльності [158]. Б. Грудинін, аналізуючи співвідношення понять компетентність і компетенція робить висновок про те, що «компетенція» – наперед задана вимога до підготовки особи, наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері; «компетентність» – це володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності і містить особисте ставлення до предмета і продукту діяльності; це інтегроване утворення особистості, що акумулює вміння, навички, досвід і властивості особистості, які зумовлюють бажання, здатність та готовність розв'язувати проблеми та завдання [18, с. 145].

Таким чином, поняття компетентність тісно пов'язане з поняттям компетенція, що створює певну термінологічну плутанину в частині наукових джерел. Це відображено в роботах Ф. А. Брокгауза та І. А. Ефрона [140], Дж. Равена [158, с. 253-255], Т. Сорочан [121, с.164-170]. Однак, наголосимо, що у чинному законодавстві це поняття не визначено, проте більшість вчених, підтримуючи точку зору В. Луначека робить висновок, що поняття «компетентність» ширше за поняття «компетенція», оскільки останні є її складовими частинами [111, 16].

Аналізуючи наведені визначення можна зробити висновок, що компетентність є системою знань, умінь, навичок та інших особистих якостей особи, що розкривають зміст взаємопов'язаних компетенцій, які формують склад відповідної компетентності, що в свою чергу є складовою інтегральної компетентності суб'єкта суспільних відносин у процесі здійснення ним професійної діяльності.

У зв'язку з цим розглянемо поняття «інтегральна компетентність». Нормативне визначення поняття інтегральної компетентності вперше було надано в Національній рамці кваліфікацій, відповідно до якої інтегральна компетентність – це узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо результатів навчання та/або професійної діяльності [94]. В свою чергу кваліфікаційний рівень визначається як структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня. Національна рамка кваліфікацій – це системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів.

Відповідно до академічного тлумачного словника поняття інтегральний розуміється як «нерозривно зв'язаний; суцільний, єдиний» [30]. Таким чином інтегральна компетентність відображає усю сукупність компетентностей випускника, що формуються в процесі його навчання та забезпечують його ефективну професійну діяльність та соціальне буття, що однозначно актуалізує створення компетентнісних моделей здобувачів освіти згідно з рівнями НРК України, що детально буде розглянуто нами в контексті предмету нашого дослідження у підрозділі 1.3 першого розділу.

Як приклад наведемо внутрішній стандарт вищої освіти Української інженерно-педагогічної академії галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 011 Освітні педагогічні науки [13]. Сформульована в ньому інтегральна компетентність передбачає здатність вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі освіти, що передбачає застосування певних теорій та методів освітніх, педагогічних наук, психології, теорії та методики навчання і

характеризується комплексністю та невизначеністю умов організації освітнього процесу. Інтегральна компетентність складається із загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, що визначені відповідними стандартами. При цьому наведений у внутрішньому стандарті перелік компетентностей і програмних результатів навчання не є вичерпним. При формуванні освітніх програм можуть бути вказані додаткові компетентності і програмні результати навчання закладом вищої освіти, який її затверджує. Формування інтегральної компетентності у студентів педагогічних закладів вищої освіти є важливою складовою підготовки висококваліфікованого фахівця.

У процесі роботи нами також було розглянуто освітньо-професійну програму «Середня освіта (історія)» другого рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія), за спеціалізаціями Суспільствознавство / Правознавство / Інклюзивна освіта (2020) Бердянського державного педагогічного університету. Однією із загальних компетенцій, які в ній представлені, визначено «здатність розуміти світоглядні, правові, соціальні, економічні, культурно-історичні, духовно-моральні питання, що виходять за межі фахової спеціалізації, завдяки чому відповідально й ефективно діяти в різних суспільних контекстах, сприяючи позитивному розв'язанню нагальних проблем»[82]. У межах зазначеної компетентності доцільним є формування знань, умінь, навичок та інших особистих якостей щодо охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

У іншій освітньо-професійній програмі «Управління закладом освіти» другого рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, (2019) Бердянського державного педагогічного університету інтегральна компетентність визначена як «здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у сфері управління або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» [83]. Ця теза також ставить на порядок денний питання формування у випускників компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Відповідно до освітньо-професійної програми «Освітологія» другого рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педгогіка, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки (2021) Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, інтегральну компетентність сформульовано як «здатність особи розв'язувати складні професійні задачі забезпечення якості навчання і викладання, педагогічного супроводу учасників освітнього процесу, організації експертизи освітньої діяльності, проведення досліджень і впровадження їх результатів в інноваційну практику, що характеризуються невизначеністю умов і вимог» [81]. Серед спеціальних компетенцій, відображених у цій ОПП, в межах цього дослідження, варто виділити спеціальну компетентність: «Здатність забезпечувати науковий, методичний супровід продуктивної педагогічної діяльності», яка передбачає створення певного інтелектуального продукту та його подальший правовий захист.

Складовими інтегральної компетентності, на думку більшості авторів пострадянського простору є ключові, загальнопредметні (галузеві) і спеціальні компетенції [65]. Виокремлення та визначення компетенцій як підґрунтя для набуття компетентності дозволяє ідентифікувати три основні види компетенцій: 1) знаннєві – у формі наявних знань; 2) вміннєві – у формі наявних умінь (навичок); 3) поведінкові – у формі наявних мотивів, психофізіологічних якостей, цінностей, установок [68, с. 28]. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2016 року №600 у редакції від 01.10.2019 р. №1254 компетентності поділяються на 1) загальні (універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача вищої освіти в різних галузях та для його особистісного розвитку) і 2) спеціальні (компетентності, актуальні для предметної області та важливі для успішної діяльності за певною спеціальністю) [99].

Наголосимо ще раз, що формування інтегральної компетентності є складним багатогранним процесом. Для його ефективного реалізації важливого значення набуває методологічне обґрунтування компетентнісної моделі випускників

педагогічних закладів вищої освіти. В цьому випадку використання методу моделювання (що детальніше буде розглянуто в 1.3) має важливе значення для формування технології підготовки майбутніх педагогів та формування у них компетентності з охорони і захисту прав інтелектуальної власності, як складової інтегральної компетентності.

Метою формування будь-якої компетентності у випускника ЗВО є забезпечення можливості бути учасником суспільних відносин, що визначають сфери їх професійної діяльності та можливості подальшого розвитку у процесі здобуття освіти. У свою чергу, формування у фахівців педагогічних спеціальностей інтегральної компетентності повинно включати в себе формування у них спроможності розрізняти порушення прав інтелектуальної власності (в тому числі в контексті додержання правил академічної доброчесності), здійснювати захист і охорону прав інтелектуальної власності, які виникають в результаті проведення ними своєї професійної діяльності, розуміти порядок комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності у господарському обороті. Важливим аспектом цієї діяльності є формування відповідної культури у майбутніх поколінь.

Вказане зумовлено змістом професійної діяльності випускників педагогічних ЗВО, через те, що педагогічна діяльність супроводжується створенням об'єктів ІВ та, відповідно, необхідністю захисту прав на них, а також формуванням відповідної компетентності у здобувачів освіти, забезпеченням якості надання освітніх послуг, участю у правовідносинах, об'єктами яких є результати наукової (творчої) діяльності тощо. Згідно зі ст. 54 Закону України «Про освіту» [102], педагогічні, науково-педагогічні, наукові працівники мають право на розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання, що також є об'єктами інтелектуальної власності, їх впровадження потребує знань у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності. До обов'язків вказаних працівників належить формування у здобувачів освіти усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України; дотримуватися академічної доброчесності та

забезпечувати її дотримання здобувачами освіти в освітньому процесі та науковій діяльності; сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти та інші. Детальніше вказані аспекти будуть розглянуті у підрозділі 1.3 першого розділу в процесі обґрунтування компетентної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Таким чином, ми стверджуємо, що важливим компонентом інтегральної компетентності випускників педагогічних закладів вищої освіти є спроможність ефективно реалізовувати свої права на результати їх інтелектуальної (творчої) діяльності та доносити в майбутньому відповідну інформацію до здобувачів освіти в процесі своєї професійної діяльності.

Як зазначає С. Мосов, «саме університети, за світовим досвідом, перебуваючи на передових позиціях у питаннях освітньої діяльності та науки, призначені для розвитку в студентів творчого мислення й формування в них здатності до інтелектуальної діяльності!» [73]. Складність формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти полягає у тому, що така компетентність носить багатоаспектний характер. Діяльність у цій сфері перебуває на стику права, економіки, менеджменту, педагогіки та інших галузей знань, що вимагає особливого підходу до розробки змістовної складової підготовки майбутніх фахівців. З іншого боку, варто зауважити, що під час формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності в майбутніх педагогів потрібно враховувати особливості застосування цих знань, умінь, навичок та інших професійно важливих якостей у їх професійній діяльності залежно від виконуваних ними на певному етапі кар'єрного просування функцій.

За результатами проведеного аналізу ми можемо констатувати той факт, що сьогодні ні в науковій літературі ні в нормативно-правових актах чи стратегічних документах держави не надано визначення поняття зазначеної компетентності, що було одним із мотивів у процесі проведення дослідження.

Наприклад, В. Лунячек та Н. Рубан, зазначають, що компетентнісна модель учителя у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності формується на

межі його правової, інноваційної, економічної та інших спеціальних компетентностей і дає змогу забезпечити охорону та захист його інтелектуальних напрацювань, управління ними й організацію відповідної роботи з контингентом учнів. У той же час на думку С. Мосова, крім особистої обдарованості творчій людині слід мати ще декілька обов'язкових якостей. Такими він вважає високий рівень освіти, культуру творчого мислення, наявність багажу міжпрофесійних знань, умінь і навичок, які прямо не належать до її професійних обов'язків [73].

Ми вже наголошували вище, що на сучасному етапі розвитку економіки держави важливе значення набуває інноваційна діяльність у всіх сферах буття. Основою такого розвитку є створення об'єктів інтелектуальної власності та забезпечення захисту прав суб'єктів у цій сфері.

Як приклад можна навести позицію С. Серьогіна та І. Шпекторенка, які розглядаючи інтегральну компетентність депутатів місцевих рад зазначали, що це знання, уміння, навички, інколи – інші важливі якості, способи й прийоми їх реалізації в діяльності, необхідні для успішного та відповідального виконання покладених на них завдань та обов'язків [115, с. 4]. Таким чином складові інтегральної компетентності доцільно розглядати виходячи з функцій, професійних завдань та сфери діяльності відповідного фахівця.

Підготовка фахівців педагогічних спеціальностей повинна орієнтуватись на формування у них спроможності розрізняти порушення прав інтелектуальної власності, здійснювати захист прав інтелектуальної власності, які виникають в результаті проведення ними своєї професійної діяльності, розуміти порядок комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності у господарському обороті. Відповідно до ст. 54 Конституції України, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [42].

Для визначення трактування поняття компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО в межах нашого дослідження, важливо визначити основні ознаки поняття «охорона і захист

прав інтелектуальної власності», що надасть можливість більш комплексно підійти до надання відповідного визначення та виділення основних проблем формування цієї компетентності в контексті розроблення компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Тим більше, що зазначена проблематика недостатньо сьогодні розглянута в науковій літературі з питань професійної освіти.

В першу чергу варто зупинитись на понятті захисту прав інтелектуальної власності. Так, О. Орлюк розглядає захист прав інтелектуальної власності у широкому та вузькому значеннях. На її думку захист прав у вузькому значенні охоплює тільки процес захисту порушених прав інтелектуальної власності. У широкому значенні цей процес охоплює увесь правовий механізм реалізації прав інтелектуальної власності на всіх стадіях створення об'єктів права інтелектуальної власності, його легалізацію в установленому законом порядку, використання, та, відповідно, захист, якщо права інтелектуальної власності будуть порушені [79]. Як зазначає О. Ришкова, «захист прав інтелектуальної власності є лише однією складовою, одним із елементів системи охорони прав ІВ. Захистові підлягає не результат, не об'єкт творчості, а саме право на цей результат чи об'єкт. Захищається право інтелектуальної власності, а не об'єкт цієї власності» [110].

Відповідно до роз'яснення, визначеного до статей 3 та 4 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, термін захист (стосовно прав інтелектуальної власності) включає питання, що впливають на наявність, отримання, сферу дії, збереження та контроль за виконанням прав інтелектуальної власності, а також ті питання, що впливають на використання прав інтелектуальної власності, що окремо розглядаються у зазначеній Угоді [131]. Процес захисту не можна розглядати відокремлено від усієї системи охорони прав інтелектуальної власності та, відповідно, правовідносин в процесі створення, правового закріплення та реалізації прав інтелектуальної власності. Він розпочинається з моменту порушення таких прав або ж з моменту, коли особа, яка має права інтелектуальної власності на об'єкт дізналася або могла дізнатися про їх порушення.

Щодо порушення прав інтелектуальної власності в системі освіти, то найчастіше учасники освітнього процесу дізнаються про ці порушення в процесі написання статті, іншого наукового літературного твору, перевірки студентських наукових робіт, комерціалізації об'єкта інтелектуальної власності тощо. Забезпечення охорони прав здійснюється з метою попередження, недопущення, а також своєчасного виявлення порушення прав інтелектуальної власності (якщо воно мало місце), шляхом створення ефективного правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, проведення заходів з метою підвищення правової культури та правової свідомості осіб, які можуть бути потенційними порушниками таких прав, забезпечення отримання знань у сфері інтелектуальної власності, формування відповідних компетентностей у осіб, які є суб'єктами правовідносин у сфері створення, використання та розпорядження прав інтелектуальної власності.

Згідно до предмету нашого дослідження поняття прав інтелектуальної власності, їх охорони та захисту, доцільно розглядати з точки зору виникнення відповідних ситуацій у процесі професійної діяльності педагогічних працівників, а також в процесі їх навчання у педагогічних закладах вищої освіти.

Основною професійною діяльністю випускника педагогічного закладу вищої освіти є педагогічна діяльність. Відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» [102] педагогічна діяльність визначається як інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей. Разом із тим, певний відсоток випускників педагогічних закладів вищої освіти в результаті професійної кар'єри можуть обіймати також керівні посади в закладах освіти. Управлінська діяльність керівників закладів освіти передбачає трансформацію компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, здобуту у процесі їх навчання з урахуванням виконання такими працівниками управлінських функцій.

Таким чином, майбутню професійну діяльність випускників педагогічних закладів вищої освіти можна поділити на педагогічну діяльність та управлінську. Зазначені види діяльності можуть здійснюватися в: 1) закладах освіти; 2) органах управління освітою; 3) центрах професійного розвитку, методичних центрах (кабінетах), інших науково-методичних установах.

Види педагогічної діяльності як основного виду діяльності випускника педагогічного закладу вищої освіти можна визначити відповідно до таких класифікаційних критеріїв:

1) *залежно від виду діяльності*: а) педагогічна діяльність у межах педагогічного навантаження; б) інші види педагогічної діяльності;

2) *залежно від спеціальності педагога*: а) педагогічна діяльність у дошкільній освіті; б) педагогічна діяльність у початковій освіті; в) педагогічна діяльність у загальній середній освіті; г) педагогічна діяльність у професійній освіті; д) педагогічна діяльність у спеціалізованій освіті;

3) *залежно від напрямку діяльності*: а) практична педагогічна діяльність; б) наукова (в межах підготовки наукових працівників в аспірантурі, робота в наукових установах тощо); в) науково-практична діяльність (в межах інноваційних інфраструктур – кластерів, технопарків, технополісів тощо).

Крім того, реалізація компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності майбутніх педагогічних працівників здійснюється не тільки на стадії їхньої професійної діяльності, а й у процесі навчання. Студенти педагогічних закладів вищої освіти як учасники освітнього процесу можуть бути учасниками студентської наукової діяльності, академічної мобільності (як міжнародної, так і внутрішньодержавної), а також виконавцями освітньо-наукових проєктів, господарських договорів, що укладаються закладами вищої освіти тощо. У зв'язку з цим вони здійснюють реалізацію, охорону та захист прав інтелектуальної власності та повинні дотримуватися правил академічної доброчесності як умови якісної освітньої діяльності. Їхня подальша професійно-педагогічна діяльність (освітня, наукова, інноваційна) здійснюватиметься також у межах закладу освіти, проте відрізнятиметься функціональними повноваженнями

виконавців [52]. Саме таким чином, ця діяльність тісно пов'язана із створенням і впровадженням у обіг об'єктів інтелектуальної власності, у зв'язку з чим випускники педагогічних закладів вищої освіти стають учасниками відносин щодо охорони і захисту прав інтелектуальної власності на створені ними в процесі їх професійної діяльності результати творчої діяльності. На підставі зазначених видів професійної діяльності можна провести характеристику основних аспектів їх майбутньої професійної діяльності, що пов'язана з охороною і захистом прав інтелектуальної власності (табл 1.1).

Таблиця 1.1

Види діяльності, що визначають необхідність формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти

У процесі навчання в педагогічному ЗВО	У процесі майбутньої педагогічної (науково-педагогічної) діяльності	У процесі управління закладом освіти (органом управління освітою)
<ul style="list-style-type: none"> – участь у розробці інноваційних проектів; – участь у правовідносинах внутрішнього забезпечення якості освіти в контексті дотримання правил академічної доброчесності; – виконання творчих завдань в межах виконання навчального плану; – написання наукових статей з викладачами в процесі навчання – самостійна підготовка наукових публікацій у процесі студентської наукової роботи. – захист власних інтелектуальних напрацювань, що знайшли відображення у підсумкових кваліфікаційних роботах на бакалаврському та магістерському рівнях. 	<ul style="list-style-type: none"> – формування компетентностей у здобувачів освіти (з переліку визначених у стандартах освіти, що передбачають формування, зокрема, такої компетентності, як інноваційність); – розробка авторських методик, навчальних курсів, навчально-методичних матеріалів тощо; – участь у науковій та науково-дослідній діяльності; – проведення навчальних занять, що є, в тому числі, результатом творчої діяльності педагога; – діяльність у сфері дотримання правил академічної доброчесності учасниками освітнього процесу. – проведення науково-педагогічних досліджень в процесі викладацької діяльності; – передача прав на створені об'єкти інтелектуальної власності; – участь у академічній мобільності та проведенні спільних наукових досліджень з педагогічними працівниками закладів освіти іноземних держав. 	<ul style="list-style-type: none"> – прийняття рішень щодо участі закладу освіти у правовідносинах зі створення об'єктів інтелектуальної власності; – прийняття рішень щодо управління створеними об'єктами інтелектуальної власності; – організація діяльності зі створення службових творів; – прийняття рішень щодо способів участі закладу освіти у межах інноваційних інфраструктур; – контроль за дотриманням правил академічної доброчесності і прав інтелектуальної власності; – організація діяльності з трансферу технологій.

Як зазначають автори монографії «Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку», посадові обов'язки педагога пов'язані з багатофункціональністю його діяльності. Звертається увага на те, що посадові функції залежать від специфіки педагогічної діяльності та є змінними в часі. Це повинно враховуватись в процесі професійної підготовки, яка повинна здійснюватися залежно від сучасних потреб та вимог. Вони звертають увагу на те, що суттєвий вплив на структуру теоретичної частини професійної освіти надають такі чинники:

1. Цілі професійної освіти, які виступають основним детермінуючим чинником.
2. Загальна структура професійної діяльності (наукова, проектно-конструкторська, технологічна, управлінська, педагогічна).
3. Структура об'єкта вивчення, галузь людської діяльності, що відповідає профілю професійної підготовки.
4. Основні способи інтеграції конкретно-посадової професійної діяльності [106, с. 11, 12].

В основу професійної діяльності педагога, незалежно від сфери його майбутньої професійної діяльності, або процесу навчання у закладі вищої освіти, повинна бути покладена система цінностей (з урахуванням основних положень аксіологічного підходу), які з одного боку повинні враховувати основні напрямки освітньої парадигми держави, а з іншого, забезпечувати задоволення інтересів здобувачів освіти щодо реалізації отриманих компетентностей у майбутній професійній діяльності.

Як зазначає І. Демешко, формування у майбутніх фахівців компетентностей, що відповідають за роботу з об'єктами інтелектуальної власності, є актуальним завданням системи освіти в контексті стратегічного розвитку держави і орієнтації на інноваційний шлях її розвитку. Знання про технології, форми, правила і норми роботи з об'єктами інтелектуальної власності, чітке і адекватне уявлення про значення і функціонування системи інтелектуальної власності повинні бути в майбутнього фахівця незалежно від його фахового профілю. Високий рівень

компетентностей у сфері інтелектуальної власності у викладачів та наукових співробітників є запорукою реалізації тих можливостей з інноваційної діяльності, які надає сучасна редакція закону «Про вищу освіту» закладам освіти України [20, с. 375]. Як зазначають О. Стороженко та О. Німко, частими є випадки, коли через правовий та економічний нігілізм суб'єкти науково-технічної та економічної діяльності самостійно відмовляються від механізмів захисту своїх прав та інтересів на створені ними об'єкти інтелектуальної власності [124, с. 180]. Капітал освіти (знання); капітал професійної підготовки (кваліфікація, навички, вміння, виробничий досвід); володіння новою інформацією, на думку засновника теорії людського капіталу Г. Беккера є тріадою із шести видів елементів у структурі людського капіталу [146].

Вказане підтверджує пряму залежність змістовного наповнення компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності від напрямів професійної діяльності випускників педагогічних закладів вищої освіти. Виходячи з основних напрямків діяльності, пов'язаних із участю випускників педагогічних ЗВО у відносинах у сфері інтелектуальної власності можна виділити основні компоненти їх компетентності у цій сфері:

– когнітивний компонент – стосується знань у сфері реалізації особистих немайнових та майнових прав суб'єктів правовідносин у сфері інтелектуальної власності, принципів та порядку їх охорони і захисту, особливостей правового регулювання, що надасть можливість їх поглиблення та поновлення. Це має важливе значення з урахуванням того, що наразі відбувається процес становлення законодавства у цій сфері, яке відзначається постійною зміною та удосконаленням правового регулювання, що є основою реалізації вказаних прав;

– емоційний компонент – включає ставлення випускників педагогічних закладів вищої освіти до результатів інтелектуальної діяльності інших суб'єктів, поваги до їх прав інтелектуальної власності, а також ставлення до правопорушень у цій сфері;

– поведінковий компонент – полягає у способах реалізації прав інтелектуальної власності та використання результатів інтелектуальної творчої

діяльності інших суб'єктів, сприяння формуванню поваги до прав інтелектуальної власності у сфері освіти та вплив на розвиток громадянського суспільства у цій сфері, забезпечення академічної доброчесності у закладах освіти;

– професійно-освітній компонент – стосується можливості передачі знань у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності учасникам освітнього процесу;

– інноваційно-управлінський компонент – включає процес прийняття рішень щодо реалізації та запровадження результатів інтелектуальної (творчої) діяльності у освітній процес або їх подальшу комерціалізацію, участь учасників освітнього процесу у інноваційних інфраструктурах тощо.

Варто зауважити, що компетентність у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності випускників педагогічних ЗВО має комплексний характер, що виявляється у необхідності володіння знаннями, вміннями, навичками та іншими особистими якостями, що повинні забезпечити реалізацію прав інтелектуальної власності на різних етапах, зокрема: на етапі створення об'єкта інтелектуальної власності, його охорони, реалізації прав на нього, захисту прав у разі порушення, управління сукупністю створених об'єктів інтелектуальної власності, передачі знань у сфері інтелектуальної власності здобувачам освіти, формування у них цілісного уявлення про інтелектуальну власність, як важливу складову інноваційного розвитку держави і суспільства в цілому. Саме тому можна виділити такі освітні складові компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, як:

правова – що забезпечує здатність до охорони і захисту створених об'єктів інтелектуальної власності, та можливість формування у здобувачів освіти поваги до прав інтелектуальної власності і дотримання правил академічної доброчесності, що діють у відповідному освітньому середовищі;

економічна – що забезпечує можливість ефективного впровадження у комерційний обіг створених об'єктів інтелектуальної власності, проведення розрахунків їх економічної привабливості, затребуваності, можливості впровадження у виробництво;

управлінська – що формує здатність до організації різних форм інноваційних інфраструктур, прийняття рішень щодо участі закладів освіти чи окремих учасників освітнього процесу у кластерах та інших державних і регіональних об'єднаннях що забезпечують реалізацію інноваційних концепцій держави.

педагогічна – що забезпечує можливість формування зазначеної компетентності у здобувачів освіти, в тому числі під час керівництва їх науковою (творчою) діяльністю; безпосередньо впливає на формування нової ментальності у майбутніх поколінь, що базується на повазі до інтелектуальних напрацювань інших осіб і організацій тощо.

Виходячи з викладеного вище, враховуючи положення законодавства України про освіту [90, 94, 102] яке, як ми вказували вище, визначає компетентність, як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність, розглянемо змістовне наповнення зазначених компонентів у їх взаємозв'язку та відповідності до предмету нашого дослідження. Це в першу чергу:

– знання правил академічної доброчесності, видів результатів інтелектуальної (творчої) діяльності учнів (студентів), основних вимог до організації наукової діяльності здобувачів освіти та правил написання наукових робіт різного рівня.

– уміння сформувати у учнів (студентів) розуміння значення інноваційної діяльності для розвитку суспільства, донесення до них інформації щодо важливості дотримання прав інтелектуальної власності в процесі життєдіяльності.

– навички, що дозволяють організовувати творчу діяльність здобувачів освіти, формувати у учнів (студентів) повагу до результатів інтелектуальної (творчої) діяльності учасників освітнього процесу та інших суб'єктів відносин у сфері інтелектуальної власності, формування освітнього середовища, вільного від порушень прав інтелектуальної власності та академічної доброчесності.

Серед іншого акцентуємо увагу на таких особистих якостях, як:

– комунікація – здатність підтримувати сприятливі стосунки в колективі з іншими суб'єктами відносин у сфері інтелектуальної власності; здатність

аргументувати свою точку зору у відносинах захисту порушених прав інтелектуальної власності, порушення договорі про передачу майнових прав інтелектуальної власності.

– автономність і відповідальність – здатність брати на себе персональну відповідальність в процесі реалізації прав інтелектуальної власності; здатність до саморозвитку та самовдосконалення, здатність швидко реагувати на зміни в правовому регулюванні відносин у сфері інтелектуальної власності.

Виходячи з викладеного вище ми визначаємо компетентність випускника педагогічного ЗВО у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності як систему знань, умінь, навичок та особистих якостей майбутнього педагогічного(науково-педагогічного) працівника, як суб'єкта освітньої, наукової, інноваційної діяльності, що може здійснюватися в процесі виконання як педагогічної так і управлінської діяльності в закладах освіти, органах управління освітою, методичних центрах, наукових установах *для забезпечення захисту своїх авторських напрацювань та подальшої комерціалізації створених ними об'єктів права інтелектуальної власності, спроможності забезпечувати формування відповідної ментальності й у здобувачів освіти, що є нагальною потребою часу.*

Наголосимо, що компетентність випускників педагогічних ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності має комплексний характер та вимагає формування знань, умінь, навичок та інших особистих якостей, необхідних для здійснення захисту інтелектуальних напрацювань, створених у процесі професійної діяльності працівника сфери освіти, а саме діяльності щодо розробки навчальних та навчально-методичних матеріалів, проведення авторських занять, створення інших об'єктів інтелектуальної власності, визначення напрямків, способів та характеру їх можливої комерціалізації та використання у процесі професійної діяльності, організації інноваційної діяльності у закладах освіти, керівництво творчою діяльністю учнів (студентів), проведення моніторингу дотримання прав інтелектуальної власності та академічної доброчесності у закладах освіти тощо. Все зазначене є однією з умов інноваційного розвитку суспільства. Особливий характер цієї компетентності обумовлений також

знаходженням її на стику педагогіки, економіки, права, менеджменту тощо, тобто її формування має міждисциплінарний характер.

Потрібно також зауважити, що деякі дослідники, зокрема О. Радкевич, розглядаючи особливості юрисдикційного захисту авторських прав роблять висновок про те, що така компетентність є складовою правової компетентності педагогічного працівника [108]. Проте, ми наголошуємо на тому, що компетентність випускника педагогічного ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності має комплексний характер, свою специфіку та не може звужуватись виключно до складової частини юрисдикційного захисту прав інтелектуальної власності, зокрема і авторських прав. Крім цього, юрисдикційний захист передбачає тільки звернення до уповноважених органів державної влади, місцевого самоврядування, судів за захистом своїх порушених прав, не враховуючи таку важливу складову, як самозахист, що здійснюється не забороненими законом засобами, без звернення до компетентних органів. Крім того, зазначена компетентність передбачає спроможність до викладання відповідних положень в умовах середніх і закладів вищої освіти тощо. Тому можна зробити висновок, що поняття компетентність щодо юрисдикційного захисту прав інтелектуальної власності майбутніх педагогів звужує можливості реалізації прав педагогів у цій сфері. Саме тому виділення окремої компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, як складової компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти, яка включає різні складові його професійної діяльності у цій сфері є нагальною потребою часу, має комплексний характер та важливе практичне значення, як для розвитку системи освіти так і держави в цілому. Структурні компоненти цієї компетентності повинні бути взяті до уваги в процесі теоретичного обґрунтування та розробки технології її формування на основі спеціально створеної компетентнісної моделі.

1.3. Компетентнісна модель випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності як підґрунтя технології формування відповідної компетентності

Запровадження компетентнісного підходу в систему вищої освіти України актуалізувало необхідність розроблення методологічного підґрунтя процесу формування окремих компетентностей як складових інтегральної компетентності фахівця. Одною із важливих складових цього процесу є розроблення та теоретичне обґрунтування компетентнісних моделей фахівців за певними напрямками та, відповідно, їх інтегральних компетентнісних моделей з висвітленням всіх компетентностей і результатів навчання, яких повинен набути випускник сучасного ЗВО. Саме такі моделі повинні бути покладені в основу сучасних педагогічних технологій підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Зазначимо, що використання моделювання в педагогіці дає можливість детально проаналізувати та оцінити основні етапи навчального процесу, його елементи та поведінку суб'єктів. Воно спрямоване на побудову «ідеальної моделі», завдання якої – оптимізувати процес навчання, підвищити його результативність [138, с. 39]. Як вказує О. Теплицька, у сучасних умовах педагогіка відчуває потребу в інтеграції всіх знань про людину та її спеціальний розвитку, в осмисленні особливостей її функціонування, освіти, саморозвитку. Для такого роду об'єднання знань потрібен особливий підхід, який отримав назву «педагогічне моделювання» [127, с. 182]. Педагогічне моделювання полягає у дослідженні та відтворенні у дещо простішому вигляді структури багатofакторного явища через «штучно створений зразок, спеціальну знаково – символічну форму, безпосереднє вивчення якої дає нові знання про об'єкт дослідження [12].

Теорія створення компетентнісних моделей висвітлена сьогодні у невеликій кількості наукових джерел, серед яких слід виділити роботи В.Луначека, Н.Рубан, В.Тіманюк та ін. вітчизняних учених [37, 66].

Для обґрунтування та побудови компетентнісної моделі випускників педагогічних закладів вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної

власності розглянемо деякі загальні положення теорії педагогічного моделювання. В енциклопедичному словнику поняття модель визначено, як «абстрактне подання теорії, її операціоналізація, яку можна передати емпіричним шляхом» [122]. В. Пікельна зазначає, що модель дає змогу перейти від емпіричного пізнання до теоретичного, інтерпретуючи найскладніші теоретичні положення, проте моделі мають оцінюватися з урахуванням реальних властивостей системи і слугувати при цьому опосередкованим джерелом інформації [84, с. 191]. О. Слободянюк розглядає модель, як систему, яка відтворює сутність та найважливіші якості оригіналу і призначена для його дослідження. На його думку модель не має самостійного значення у процесі дослідження об'єкта, вона є лише засобом його пізнання. В зв'язку з цим, моделювання передбачає чітке визначення мети створення моделі, визначення її структурних складових та об'єктивно існуючих взаємозв'язків між ними, практичну перевірку (апробацію) моделі [120, с. 147].

На думку С. Архангельського, моделювання у педагогічних дослідженнях, обумовлено складністю навчального процесу, постійною зміною умов, неможливістю спостерігати однакові процеси двічі [2]. Я. Сікора, розглядаючи модель формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики розглядала її як теоретичне обґрунтування та сутнісне тлумачення структурних компонентів, що розкриває особливості змісту та структури, послідовність, взаємозв'язок усіх складових означеного процесу [119, с. 10]. Н. Волкова, зазначає, що стратегічна ціль педагогічного моделювання полягає в підготовці фахівця у відповідності до ідеалів професійності [14, с.144]. На думку О. Дубасенюк, «провідною ідеєю при конструюванні варіативних моделей є ідея системності, що базується на принципах інваріантності та варіативності, культурологічної спрямованості [106, с. 15]. О. Мещанінова підкреслює, що найбільш повно цілям системного аналізу педагогічних процесів та систем відповідає саме метод моделювання [70, с. 73].

Г. Лещенко пише, що особливої уваги в складі інтегральної моделі заслуговує модель фахівця, яка виконує роль інтегруючого елементу, що об'єднує навколо себе всі інші її компоненти. Також він зазначає, що модель підготовки фахівця в системі

вищої освіти доцільно представити у вигляді замкнутого регульованого і керованого процесу. У цьому випадку ця модель органічно включає в себе ще чотири моделі: модель навчальної дисципліни, модель управління процесом навчання, модель учня і модель педагога. Їхня оптимізація в рамках інтегральної моделі сприятиме більш повному виконанню вимог соціального замовлення на підготовку професіоналів з досить міцним базовим масивом спеціальних знань і практичних умінь в усіх напрямках їхньої майбутньої діяльності [58, с. 34].

З урахуванням вказаного можна стверджувати, що процес моделювання є необхідною умовою якісної освітньої діяльності, та підготовки спеціаліста, здатного до повноцінного виконання своїх професійних обов'язків. Зокрема, компетентнісні моделі, з нашої точки зору, найбільш повно відображають майбутню професійну діяльність педагога. В основу їх створення повинні бути покладені вимоги чинного законодавства щодо забезпечення надання якісних освітніх послуг, основні аспекти політики держави в напрямку розвитку суспільства знань, а також потреби ринку праці. Це забезпечить міцні зв'язки закладів освіти та стейкхолдерів, що слугуватиме основою розвитку держави в цілому.

П. Кравчук відзначає, що «особливості сучасного етапу суспільного розвитку вимагають від молодого студента наукового світогляду, творчої гнучкості, соціальної відповідальності, суспільної активності» [45]. Модель спеціаліста, з точки зору В. Лозовецької, повинна відображати об'єктивні закономірності розвитку галузі професійної діяльності, місця і ролі спеціаліста в ній, перелік посад і професійних функцій, до виконання яких він готується у процесі навчання в системі професійної підготовки, основні вимоги до змісту знань та умінь, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків, а також для подальшого розвитку професійно важливих і особистісних якостей та ін. [25, с. 516]. Таким чином, загальною метою формування інтегральної компетентності випускника є створення передумов застосування знань, умінь та навичок, здобутих в процесі навчання виконання ним завдань в межах своєї професійної діяльності на практиці. З огляду на це, компетентнісна модель випускника повинна базуватись на

описі не тільки необхідних професійних характеристик майбутнього фахівця, а й описі типових завдань, які повинен буде виконувати випускник у своїй професійній діяльності.

Компетентнісні моделі є основою процесу формування спеціаліста в процесі його підготовки у закладі освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації, а також можуть бути основою для ефективного управління ресурсами в організації, що зумовлено положеннями Державного стандарту України ISO 9001:2001. Відповідно до п. 6.2 зазначеного нормативного документу, персонал, залучений до робіт, що впливають на якість продукції, повинен бути компетентним, тобто мати належні освіти, професійну підготовку, кваліфікацію та досвід. Організація повинна:

а) визначити необхідний рівень компетентності для персоналу, залученого до робіт, що впливають на якість продукції (при цьому поняття продукція відповідно до положень зазначеного стандарту може також означати послугу);

б) організовувати підготовку або вживати інших заходів для задоволення цих потреб;

в) оцінювати ефективність вжитих заходів;

г) забезпечувати обізнаність персоналу щодо доцільності та важливості своєї діяльності і щодо свого внеску в досягнення цілей у сфері якості;

д) реєструвати дані стосовно освіти, професійної підготовки, кваліфікації та досвіду [21, с. 5-6].

Таким чином, компетентнісні моделі випускників за відповідними спеціальностями повинні узгоджуватись з компетентнісними моделями, що розробляються суб'єктами господарювання для працівників відповідних професій, які залучені до виконання обов'язків на підприємстві. Виходячи з цього можна стверджувати, що значення педагогічного моделювання полягає у можливості візуалізації та теоретичному обґрунтуванні необхідних майбутньому професіоналу знань, умінь, навичок та особистих якостей з урахуванням потреб ринку праці, що є основою для розробки навчальних планів підготовки фахівців відповідної спеціальності. Розробка компетентнісних моделей майбутніх педагогів має

особливе практичне значення, оскільки їх професійна діяльність в першу чергу пов'язана з формуванням компетентностей у учнів (студентів) закладів освіти відповідного рівня (залежно від спеціальності майбутнього педагога), з веденням наукової діяльності та забезпеченням функціонування закладу освіти як автономного суб'єкта господарювання.

В концепції розвитку педагогічної освіти зазначено, що засади підготовки та професійного вдосконалення педагогічних працівників потребують законодавчого врегулювання і мають бути визначені через галузеву систему кваліфікацій. Зокрема, має бути визначене правомірне та об'єктивно обґрунтоване регулювання діяльності закладів вищої та фахової передвищої освіти в частині формування змісту освіти та організації освітнього процесу, а також додаткові вимоги до систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості педагогічної освіти щодо змісту, кадрового і матеріально-технічного забезпечення тощо [93].

Також варто звернути увагу на положення проекту Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року, яка, на жаль, не є затвердженою до цього часу, що одним із перспективних завдань, передбачених у проекті, для підвищення рівня освіти у сфері інтелектуальної власності є уточнення змісту освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників ЗВО з позиції формування в державі творчих особистостей, здатних до створення об'єктів інтелектуальної власності.

З нашої точки зору процес створення компетентнісної моделі випускника педагогічного ЗВО в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності повинен відображати особливості здійснення професійної діяльності майбутніх педагогів. Відповідно, в першу чергу, розглянемо функціональні обов'язки щодо здійснення ними педагогічної діяльності.

Особливістю, яка відрізняє діяльність педагога від інших видів діяльності є те, що в процесі її здійснення педагог повинен формувати компетентності у здобувачів освіти (початкової, загальної середньої, професійно-технічної, вищої). У зв'язку з цим, описуючи майбутню професійну діяльність педагогів, які працюватимуть в закладах освіти проаналізуємо положення існуючих державних

стандартів у цій сфері для визначення компетентностей, які повинні отримати здобувачі відповідного рівня освіти.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти затвердженого Постановою КМУ від 21 лютого 2018 р. № 1341, ключовими компетентностями є: 1) вільне володіння державною мовою; 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; 3) математична компетентність; 4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; 5) інноваційність; 6) екологічна компетентність; 7) інформаційно-комунікаційна компетентність; 8) навчання впродовж життя; 9) громадянські та соціальні компетентності; 10) культурна компетентність; 11) підприємливість та фінансова грамотність [87].

У Державному стандарті базової середньої освіти одним із ціннісних орієнтирів середньої освіти є дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності, формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, що, відповідно передбачає формування відповідної ментальності та відсутність правового нігілізму. Серед компетентностей, визначених у цьому стандарті важливе значення для цього дослідження мають громадянські та соціальні компетентності, метою формування яких, в тому числі є спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства [91, с. 1].

За результатами проведеного аналізу потрібно також акцентувати увагу на наскрізних в усіх ключових компетентностях уміннях. В межах нашого дослідження це вміння діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, доброчесне використання чужих ідей та їх доопрацювання, застосування власних знань для створення нових об'єктів, ідей, уміння випробовувати нові ідеї. Наприклад у додатку 11 до Державного стандарту

базової середньої освіти розкрито компетентнісний потенціал в межах технологічної освітньої галузі. Особливу увагу варто звернути на таку компетентність як інноваційність, яка серед іншого передбачає усвідомлення важливості інновацій у технологічних процесах для сталого розвитку суспільства [91, с. 246]. Серед умінь в межах інноваційно-комунікаційної компетентності важливими є вміння критично застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією, етично працювати з інформацією з дотриманням принципів академічної доброчесності (права інтелектуальної власності тощо) [91, с. 247]. Наголосимо на передбачену стандартом необхідність шанування норм авторського права, виявлення поваги до інтелектуальної власності. У документі базовими визначені знання щодо право на повагу до результату творчої проектно-технологічної діяльності (інтелектуальна власність). Одним із орієнтирів для оцінювання обов'язкових результатів навчання учнів (7-9 класи) є врахування ними у власній діяльності права інтелектуальної власності розробників, раціоналізаторів, винахідників, інших осіб, усвідомлення відповідальності за порушення цих прав [91, с. 266].

У додатку 13 до Державного стандарту, що стосується інформатичної освітньої галузі, одним із ставлень в межах громадянської та соціальної компетентності є повага до прав і свобод, зокрема свободи слова, конфіденційності в Інтернеті, авторського права та інтелектуальної власності, права на захист персональних даних тощо. Одним із конкретних результатів навчання учнів в інформатичній освітній галузі (7-9 класи) є дотримання у власній інформаційній діяльності законів щодо захисту людської гідності і прав людини, захисту даних, інтелектуальної і приватної власності, пояснення відповідальності за їх порушення. Орієнтиром для оцінювання таких знань є можливість наведення прикладів наслідків порушення інтелектуальної власності [91].

Компетентнісний потенціал соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі включає серед інших культурну компетентність, що включає етичне і відповідальне ставлення до інтелектуальної власності. [91, с. 338]. Щодо вимог до обов'язкових результатів навчання учнів у громадянській та історичній освітній

галузі (7-9 класи) орієнтиром для оцінювання є створення власних інтелектуальних продуктів, дотримуючись засад академічної доброчесності [91, с. 346]. Компетентнісний потенціал мистецької культурної галузі включає серед інших культурну компетентність, що включає вміння відповідально ставитись до інтелектуальної культурної власності [91, с. 416].

Виходячи з викладеного вище, констатуємо, що наведені вище приклади не є одиничними. Питання охорони і захисту прав інтелектуальної власності відображені у Державному стандарті базової середньої освіти системно, що потребує формування відповідної компетентності у вчителів закладів загальної середньої освіти, що доцільно робити у процесі їх навчання у педагогічних ЗВО на засадах відповідної компетентнісної моделі та розробленої на її основі педагогічної технології. Зазначене є необхідною умовою повноцінної реалізації діючого Державного стандарту базової середньої освіти.

Аналогічна ситуація, як ми вже підкреслювали, має місце сьогодні і в системі вищої освіти у зв'язку із затвердженням нового покоління Державних стандартів. Так, наприклад у стандарті вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 011 Освітні педагогічні технології однією із загальних компетентностей є здатність проводити дослідження на відповідному рівні. Спеціальна компетентність СК 5 передбачає «Здатність розробляти і реалізовувати нові освітні інструменти, проекти та інтегрувати їх в освітнє середовище закладу освіти»; спеціальна компетентність СК10 «Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах вищої освіти»; спеціальна компетентність СК12 «Здатність забезпечувати інтелектуальну власність на результати дослідницької/інноваційної діяльності у сфері освітніх, педагогічних наук» [95].

У Стандарті вищої освіти України другого (магістерського) рівня спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) серед спеціальних компетентностей варто виділити СК 5 «Здатність розробляти і реалізовувати проекти у професійній освіті, у тому числі міждисциплінарні, здійснювати їх інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення»; спеціальну компетентність СК 8 «Здатність планувати і виконувати наукові

дослідження у галузі професійної освіти»; спеціальну компетентність СК 9 «Здатність забезпечувати право інтелектуальної власності на результати дослідницької/інноваційної діяльності в галузі професійної освіти»; спеціальну компетентність СК 10 «Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах вищої освіти» [96].

Наведемо ще декілька прикладів. У Стандарті вищої освіти України другого (магістерського) рівня спеціальності 032 Історія та археологія для другого (магістерського) рівня слід звернути увагу на такі спеціальні компетентності: СК07 «Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах фахової передвищої та вищої освіти, наукових установах», СК10 «Усвідомлення принципів академічної доброчесності та норм професійної етики» [97].

Відповідно до Стандарту вищої освіти України другого (магістерського) рівня спеціальності 123 «Комп'ютерна інженерія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти важливими для цілей нашого дослідження є такі спеціальні компетентності: СК 3 «Здатність проектувати комп'ютерні системи та мережі з урахуванням цілей, обмежень, технічних, економічних та правових аспектів»; СК 9 «Здатність представляти результати власних досліджень та/або розробок у вигляді презентацій, науково-технічних звітів, статей і доповідей на науково-технічних конференціях» [98].

Таким чином, за результатами проведеного аналізу можна стверджувати, що формування компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у викладачів ЗВО є важливою науковою та педагогічною проблемою у зв'язку з тим, що у процесі своєї професійної діяльності вони формуватимуть ці компетентності у здобувачів освіти.

Наведені вище результати теоретичного аналізу Державних стандартів загальної середньої і вищої освіти підсилили тезу щодо необхідності внесення відповідних складових у інтегральну компетентність випускника педагогічного ЗВО, яка полягає у формуванні у них компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності на засадах відповідної компетентнісної моделі.

Практична реалізація цієї моделі є можливою лише за умов теоретичного обґрунтування і розробки відповідної технології.

Наголосимо, що першоджерелом цього процесу є стаття 6 Закону України «Про освіту», яка визначає основні засади державної освітньої політики, серед положень якої варто виділити такі принципи: 1) забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності; 2) академічна доброчесність; 3) науковий характер освіти; 4) інтеграція в міжнародний освітній та науковий простір; 5) формування поваги до прав і свобод людини; 6) державно-приватне партнерство [102].

Однією із новел чинного законодавства про освіту є положення, що регламентують питання академічної доброчесності в закладах освіти, яка є, в тому числі, похідною дотримання прав інтелектуальної власності. Дотримання академічної доброчесності є вагомим компонентом внутрішнього забезпечення якості освіти, що регламентовано ст. 42 Закону України «Про освіту» і передбачає як з боку педагогічних працівників так і з боку здобувачів освіти:

– посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

– надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність (для здобувачів освіти – власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації) [102].

Крім цього, дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними працівниками передбачає також контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти та об'єктивне оцінювання результатів навчання. Вона є важливою характеристикою надання якісних освітніх послуг, інтеграції в міжнародний освітній та науковий простір та забезпечення наукового характеру освіти. Фактично, академічна доброчесність є похідною дотримання прав інтелектуальної власності. Тому однією зі складових компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності необхідно визначити

дотримання правил академічної доброчесності. Це дозволить майбутнім педагогам застосовувати сформовану компетентність в процесі здійснення педагогічної діяльності для формування знань, умінь та навичок дотримання правил академічної доброчесності у учнів/студентів закладів освіти.

Дотримання принципу поваги до прав і свобод людини в межах формування компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності забезпечує розуміння значущості прав інтелектуальної власності та нетерпимості до їх порушення, що є основою сформованості високого рівня правової культури у цій сфері.

Одним із напрямів державно-приватного партнерства, як принципу освітньої діяльності є утворення та/або спільне фінансування і експлуатація інноваційних підприємств (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) на базі існуючих закладів освіти. В межах зазначеної діяльності випускники педагогічних закладів вищої освіти повинні мати компетентності, що пов'язані із можливістю впровадження інновацій у професійну практичну діяльність, знати принципи, порядок та особливості комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, розуміти порядок та принципи діяльності інноваційних інфраструктур, що також входить до складу компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, як важливої складової професійної педагогічної діяльності. Проведений нами аналіз численних ОПП, оприлюднених на сайтах ЗВО України свідчить про недостатню увагу до цієї проблематики [133].

Як було зазначено вище, випускник педагогічного закладу вищої освіти в процесі кар'єрного зростання може також обіймати керівні посади у закладах освіти, органах управління освітою, методичних центрах, центрах професійного розвитку педагогічних працівників. Керівні посади передбачають здійснення управлінської діяльності, яка полягає, в першу чергу, у забезпеченні формування освітнього простору, в межах якого у учасників освітнього процесу формується нетерпимість до порушення прав інтелектуальної власності, забезпеченні високої якості надання освітніх послуг, створенні передумов до інноваційної педагогічної

діяльності, а також у здійсненні контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності здобувачами освіти та педагогами.

Відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про освіту», керівник є представником закладу освіти у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами і діє без довіреності в межах повноважень, передбачених законом та установчими документами закладу освіти. Серед його повноважень в межах предмету нашого дослідження варто виділити забезпечення функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Крім цього керівник розробляє та реалізовує стратегію розвитку закладу освіти, приймає рішення про участь закладу освіти у інноваційних проектах, про укладення договорів державно-приватного партнерства, про забезпечення захисту прав інтелектуальної власності в закладах освіти, про розробку та впровадження об'єктів інтелектуальної власності у комерційний обіг та їх застосування у межах навчання [102].

Компетентність випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності є важливою складовою не тільки в процесі його подальшої професійної діяльності. Вона є актуальною й під час підготовки майбутнього педагога. Наголосимо, що діяльність педагога, крім її традиційної складової, також може бути пов'язана з впровадженням об'єктів інтелектуальної власності в комерційний обіг, що зумовлено новими підходами до управління господарською діяльністю у різних галузях економіки, зокрема в процесі формування кластерів, до складу яких входять заклади освіти та наукові установи, а також у разі участі закладів освіти у різних видах інноваційних інфраструктур (технопарках, технополісах, бізнес-інкубаторах тощо). Майбутні педагоги в процесі навчання (продовження навчання в аспірантурі, докторантурі тощо) повинні: 1) забезпечувати дотримання академічної доброчесності; 2) приймати участь у правовідносинах у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

У процесі професійної діяльності педагоги також: 1) приймають участь у розробці інноваційних проектів в межах своєї педагогічної діяльності;

2) організують творчу діяльність учнів (студентів); 3) формують у учнів (студентів) повагу до прав інтелектуальної власності та дотримання правил академічної доброчесності у процесі формування у них передбачених стандартами компетентностей; 4) забезпечують охорону та захист прав інтелектуальної діяльності учасників освітнього процесу.

Як виконавці інноваційних проектів, в межах стратегії розвитку економіки держави згідно з правовідносинами, в яких беруть участь заклади освіти педагоги повинні мати здатність: 1) до комерціалізації створених об'єктів інтелектуальної власності, що є результатами їх власної творчої діяльності, а також діяльності здобувачів освіти; 2) до визначення вартості об'єкта інтелектуальної власності та його конкурентоздатності на ринку.

Як керівники закладів освіти та учасники інноваційної економічної діяльності: 1) забезпечувати реалізацію прав і обов'язків закладу освіти та/або наукової установи як учасників інноваційних та інших міжгалузевих кластерів; 2) розповсюджувати інформацію про об'єкти інтелектуальної власності закладу освіти.

Виходячи з наведеної вище специфіки діяльності випускників педагогічних ЗВО під час навчання та після його закінчення треба наголосити, що всі зазначені аспекти були враховані нами в процесі побудови відповідної компетентнісної моделі, що представлена нами нижче. Крім того, на підставі вказаного, з урахуванням теоретично обґрунтованого нами поняття «компетентність випускника педагогічного ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності» та на основі блочного принципу побудови компетентнісної моделі, запропонованого у роботі В. Лунячека та Н. Рубан щодо компетентнісної моделі працівника загальної середньої освіти, нами була розроблена компетентнісна модель випускника педагогічного закладу вищої освіти, представлена в табл. 1.2.

Компетентнісна модель випускника педагогічного закладу вищої освіти в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності

Назва компетентності	Знання	Уміння	Навички	Професійно-важливі якості
1	2	3	4	5
Інноваційно-освітній блок				
Здатність забезпечувати дотримання академічної доброчесності	Знати правила та вимоги дотримання академічної доброчесності, визначені ст. 42 Закону України «Про освіту», ст. ст. 58, 63 «Про вищу освіту», локальними нормативно-правовими актами закладів освіти	Уміти реалізовувати права і виконувати обов'язки з дотриманням правил академічної доброчесності.	Посилатися на джерела інформації у разі використання ідей та розробок інших авторів, надавати достовірну інформацію про власні наукові здобутки, з дотриманням правил академічної доброчесності та поваги до прав інтелектуальної власності	Доброчесність, чесність, справедливість, культура, висока моральність.
Здатність бути суб'єктом правовідносин у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності	Знати правові основи реалізації прав інтелектуальної власності, визначені книгою 4 Цивільного кодексу України, главою 16 Господарського кодексу, а також ЗУ «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та інших законодавчих актів, що регулюють діяльність у сфері ІВ	Реалізовувати майнові та особисті немайнові права на власні освітньо-наукові проекти, а також забезпечувати їх охорону і захист як об'єктів інтелектуальної власності	Визначати, вид об'єкта інтелектуальної власності щодо власних інноваційних розробок, формувати пакет документів на отримання охоронних документів на визначені об'єкти та укладати договори щодо передачі прав на них	Юридична грамотність, аналітичне та інноваційне мислення

Професійно-діяльнісний блок (педагогічний)				
1	2	3	4	5
Здатність до розробки інноваційних проектів в межах педагогічної діяльності	Знати сучасні інноваційні освітні технології, принципи та способи їх застосування, створення на їх основі власних педагогічних розробок.	Розробляти та впроваджувати інноваційні способи навчання та викладання, розв'язувати нетипові професійні педагогічні задачі.	Впроваджувати освітні інноваційні технології в педагогічній діяльності	Креативне мислення, ініціативність, орієнтація на ефективність, цілеспрямованість
Здатність організувати творчу діяльність учнів	Знати методи наукового пізнання, засоби і форми розв'язання творчих завдань	Залучати учнів до проведення досліджень, написання наукових робіт, участі у олімпіадах, конкурсах, турнірах, конкурсах-захистах Малої академії наук, визначати результати їх творчої діяльності як об'єкти інтелектуальної власності	Управляти творчою діяльністю учнів задля отримання об'єктів інтелектуальної власності	Креативність, ініціативність, управлінські якості, творче мислення
Здатність формувати у учнів поваги до прав інтелектуальної власності та правил академічної доброчесності	Знати види та ознаки порушень прав інтелектуальної власності та академічної доброчесності, методи мотивації щодо запобігання відповідних правопорушень	Визначати діяння, які є правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та види відповідальності за їх вчинення	Організувати і проводити превентивні заходи з метою подолання правового нігілізму у учнів	Нетерпимість до правопорушень, справедливість,
Здатність забезпечити ефективну охорону і захист прав ІВ на результати творчої діяльності учасників освітнього процесу	Знати основні види та способи охорони та захисту прав інтелектуальної власності	Визначати способи охорони та захисту прав ІВ, факти порушення цих прав, забезпечувати схоронність доказів приналежності прав ІВ та фактів їх порушення, звертатися до суду та органів, державної влади, які наділені повноваженнями щодо вирішення спорів у сфері ІВ	Забезпечувати належність та допустимість доказів порушень прав ІВ учасників освітнього процесу, доказувати вчинення таких порушень	Аналітичне мислення, наполегливість

Інноваційно-економічний блок				
1	2	3	4	5
Здатність до визначення вартості об'єкта інтелектуальної власності та його конкурентоздатності на ринку	Знати методи оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності та ознаки конкурентоспроможності	Розраховувати вартість прав на об'єкт інтелектуальної власності з урахуванням рівня його конкурентоздатності на ринку	Проводити оцінку привабливості створеного об'єкта інтелектуальної власності та визначати його конкурентоздатність	Організованість, аналітичний склад розуму, економічне мислення
Здатність до комерціалізації створених об'єктів інтелектуальної власності, що створені учасниками освітнього процесу	Знати способи та засоби комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та основи інвестиційної діяльності, види договорів трансферу технологій	Визначати спосіб комерціалізації відповідного об'єкта інтелектуальної власності, створений учасниками освітнього процесу	Розробляти та укладати договори, що опосередковують діяльність у сфері трансферу технологій	Підприємницька активність
Інноваційно-управлінський блок				
Здатність розповсюджувати інформацію про об'єкти інтелектуальної власності закладу освіти	Знати основи маркетингової діяльності щодо просування інноваційних продуктів на ринку, сучасні технології розповсюдження інформації	Використовувати сучасні маркетингові та інформаційні технології з метою розповсюдження відомостей про об'єкти інтелектуальної власності	Просувати результати інтелектуальної (творчої) діяльності закладу освіти на ринку за допомогою інформаційних технологій	Спроможність використовувати ЗМІ, ІТ-технології, зокрема, можливості соціальних мереж для просування продукту на ринку
Здатність забезпечувати реалізацію прав і обов'язків закладу освіти як учасників інноваційних та інших міжгалузевих кластерів	Знати основи кластерного підходу у забезпеченні інноваційного розвитку освітньо-наукової діяльності	Реалізовувати інноваційні проекти в межах об'єднання освіти, науки і виробництва	Впроваджувати результати інноваційних розробок учасників освітнього процесу в практичну діяльність	Підприємливість, економічна активність, амбіційність

Запропонована компетентнісна модель випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності охоплює всі аспекти його професійної діяльності: в закладах освіти, методичних центрах, центрах професійного розвитку педагогічних працівників (інноваційно-освітній блок, професійно-діяльнісний (педагогічний) блок, інноваційно-економічний блок), а також управлінську діяльність, яка здійснюється на керівних посадах в закладах освіти, наукових установах, методичних центрах, центрах професійного розвитку педагогічних працівників (інноваційно-управлінський блок).

Інноваційно-освітній блок включає компетентності, що потрібні студентам педагогічних закладів вищої освіти переважно в процесі навчання. Так, здатність бути суб'єктом правовідносин у сфері інтелектуальної власності для студентів передбачає можливість їх участі як виконавців освітньо-наукових проектів, виконання завдань у центрах трансферу технологій, створених у педагогічних закладах вищої освіти, написання наукових статей, створення об'єктів промислової власності. Вказана діяльність передбачає необхідність забезпечення належної охорони і захисту об'єктів інтелектуальної власності, а також дотримання прав інтелектуальної власності інших осіб. Ці набуті в процесі навчання компетентності випускник педагогічного закладу вищої освіти також буде використовувати у майбутній професійній діяльності. При цьому, реалізація знань, умінь та навичок, інших особистих якостей, які характеризують компетентності, визначені у цьому блоці будуть відрізнятися залежно від статусу (студент, працівник) та посади (педагогічний працівник, керівник).

Правила академічної доброчесності, які повинні дотримуватись здобувачами вищої освіти, відрізняються від правил, передбачених для педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти. Обов'язки здобувача освіти у цій сфері можна визначити, як обов'язки щодо самостійного та чесного виконання навчального плану та проходження контролю здобутих знань, умінь та навичок; недопущення порушень норм законодавства, що регулює правовідносини у сфері реалізації авторських та суміжних прав; використання власних ідей, розробок і тверджень в процесі отримання освітніх послуг та провадження наукової

діяльності. В процесі педагогічної діяльності передбачається контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти, об'єктивне оцінювання результатів навчання, та формування у них відповідної інтегральної компетентності. Тому, здатність дотримання академічної доброчесності повинна формуватись з урахуванням необхідності знань, умінь і навичок та інших особистих якостей необхідних як для здобувачів вищої освіти, так і для педагогічних працівників.

Професійно-діяльнісний (педагогічний) блок є основним, оскільки описує майбутню педагогічну діяльність випускників закладів вищої освіти. Складовими цього блоку є компетентності, які спрямовані на впровадження у власну педагогічну діяльність інноваційних технологій, керівництво творчою діяльністю здобувачів освіти, формування у них компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, а також контроль за дотриманням правил академічної доброчесності та прав інтелектуальної власності. Основу педагогічної діяльності складає керівництво діяльністю учнів (студентів) та формування у них знань, умінь і навичок та інших особистих якостей, які є, в тому числі, складовими компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності та необхідні для продовження учнями/студентами навчання, виконання професійної діяльності та забезпечення якості освітньої діяльності в процесі отримання ними освітніх послуг. Варто також зауважити, що педагогічна діяльність має творчий характер, що зумовлює створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, що повинно здійснюватись з дотриманням прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим до професійно-діялісного блоку включено також здатність до розробки інноваційних проєктів в межах педагогічної діяльності.

Інноваційно-економічний блок включає компетентності, що забезпечують можливість ефективної реалізації створених об'єктів інтелектуальної власності з метою отримання матеріально-фінансової винагороди та введення їх в економічний обіг. Економічний зміст компетентностей цього блоку виражається у здатності визначати не тільки соціальну, але й матеріальну цінність створених об'єктів інтелектуальної власності, що є важливим як в процесі їх комерціалізації так і в

процесі визначення збитків, завданих у зв'язку з порушенням прав інтелектуальної власності як педагогічних, науково-педагогічних працівників, так і здобувачів освіти та закладів освіти, як власників створених об'єктів інтелектуальної власності.

Інноваційно-управлінський блок включає компетентності, які в першу чергу повинні формуватись для здійснення майбутньої управлінської діяльності за цим напрямом, проте є важливими також і в межах педагогічної діяльності. До його складу входять компетентності, що дозволяють реалізовувати основні управлінські функції для того, щоб бути активними учасниками правовідносин у сфері інноваційної діяльності, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. На сучасному етапі розвитку економіки заклади освіти є учасниками різних інноваційних підприємств, їх об'єднань, кластерів тощо. У зв'язку з цим здатність управляти реалізацією прав і обов'язків закладу освіти та/або наукової установи як учасників інноваційних та інших міжгалузевих кластерів є важливою складовою компетентнісної моделі як керівників так і педагогічних працівників закладів освіти, які виступають виконавцями проектів, що виконуються закладом освіти, в якому вони здійснюють свою професійну діяльність. Наголосимо, що розповсюдження інформації про створені інновації є одним із аспектів управлінської інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі закладів освіти.

У процесі виконання нашого дослідження ми виходили з того, що компетентність у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО можна сформулювати шляхом реалізації відповідної педагогічної технології, яка складається з таких етапів: діагностичного, мотиваційно-цільового, змістового, процесуально-діяльнісного та контрольного. Разом із тим, наповнення цих етапів повинно відбуватися саме виходячи з розробленої у цьому підрозділі, теоретично-обґрунтованої компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, що дозволить забезпечити високу якість

організації, змістовного наповнення й результативності навчального процесу у педагогічних ЗВО.

П. Олійник наголошує на тому, що зміст наукового терміна «педагогічна технологія» містить модель, обґрунтовану в логічній послідовності систему, яка реалізується в практичній діяльності. [69, с.137–138]. У свою чергу Енциклопедія освіти за редакцією В.Кременя визначає технологію навчання як інтегративну модель навчально-виховного процесу з чітко визначеними цілями, діагностикою поточних і кінцевих результатів, розподілом навчально-виховного процесу на окремі компоненти. Технологія навчання передбачає чітке та неухильне виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку [25, с. 906–907].

Виходячи з вказаного вище для формування у випускників педагогічних ЗВО компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності була розроблена педагогічна технологія. Основні засади цієї технології теоретично обґрунтовані нами у другому розділі цього дослідження.

Висновки до розділу 1

1. Формування компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних ЗВО є нагальною проблемою сьогодення. Становлення України як молоді незалежної держави актуалізувало питання дотримання населенням країни цивілізованих норм життя, в тому числі поваги до інтелектуальної власності інших фізичних осіб і організацій. Виходячи з цього у першому розділі доведено, що особлива роль у цьому процесі належить педагогічним та науково-педагогічним працівникам, які не тільки самі створюють об'єкти інтелектуальної власності у процесі щоденної професійної діяльності, а й безпосередньо впливають на формування відповідної ментальності у майбутніх поколінь під час викладання в закладах загальної середньої і вищої освіти. Вказане актуалізувало формування у випускників педагогічних ЗВО компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Професійна діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника пов'язана зі створенням нових

науково-методичних матеріалів, проведенням науково-дослідної роботи, розробкою нових форм і методів реалізації освітнього процесу. Крім цього, він керує творчою діяльністю учнів (студентів), виконанням ними наукових досліджень, участю у конкурсах, турнірах, захисті наукових робіт тощо. Потрібно також взяти до уваги залучення студентів, а згодом вчителів(викладачів) до участі у господарській діяльності у якості суб'єкта, що забезпечує надання освітніх послуг, розробку та впровадження об'єктів інтелектуальної власності у комерційний обіг. Усе зазначене вимагає формування у педагогічних працівників та керівників освіти компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності, як складової їх інтегральної компетентності ще під час навчання у педагогічних ЗВО.

У розділі наголошено також на тому, що реалізація в Україні положень Болонського процесу, прийняття нормативно-правових актів у сфері освіти, що надають широку автономію закладам освіти у формуванні навчальних програм для підготовки спеціалістів у різних сферах, втрата чинності деяких підзаконних нормативно-правових актів, що визначали імперативність викладання інтелектуальної власності у всіх ЗВО, не сприяють формуванню відповідної компетентності у випускників педагогічних ЗВО, що потребує додаткової уваги під час реалізації відповідних ОПП.

На основі проведеного теоретичного аналізу, *компетентність випускника педагогічного ЗВО у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності визначено як систему знань, умінь, навичок та особистих якостей майбутнього педагогічного(науково-педагогічного) працівника, як суб'єкта освітньої, наукової, інноваційної діяльності, що може здійснюватися в процесі виконання як педагогічної так і управлінської діяльності в закладах освіти, органах управління освітою, методичних центрах, наукових установах для забезпечення захисту своїх авторських напрацювань та подальшої комерціалізації створених ними об'єктів права інтелектуальної власності, спроможності забезпечувати формування відповідної ментальності й у здобувачів освіти, що є нагальною потребою часу.*

Доведено також, що формування зазначеної компетентності дозволить не тільки ефективно здійснювати професійну діяльність, а й забезпечить реалізацію інноваційної політики держави за участю закладів освіти, наукових установ та органів управління у цій сфері.

2. Актуальність проблематики дослідження доведена на основі ґрунтовного компаративістського аналізу формування відповідної компетентності у закладах освіти зарубіжних країн, зокрема Північної Америки, Європи, Східної та Південно-Східної Азії. Показано, що в університетах більшості розвинених країн світу існує практика викладання дисциплін з проблематики охорони і захисту прав інтелектуальної власності, що обумовлено вимогами часу – розвитком технологій, інформатизацією, вільним доступом до кіберпростору тощо. В умовах глобалізації, це обумовлено також тим, що на сучасному етапі розвитку економіки держави важливого значення набуває участь закладів освіти та наукових установ в економічній діяльності, зокрема в межах кластерів. Крім цього, чинне законодавство про освіту одним із принципів освітньої діяльності визначає державно-приватне партнерство, в процесі якого на базі існуючих закладів освіти можуть утворюватись інноваційні центри, технопарки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, в межах яких буде здійснюватись інноваційна діяльність і відбуватиметься генерування інтелектуального продукту, що потребує відповідної охорони та захисту.

3. Основою для формування у випускників педагогічних ЗВО компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності є основні засади компетентнісного підходу, які детально висвітлені у першому розділі. Зокрема, у процесі реалізації дослідження ретельно розглянуто точки зору вітчизняних і зарубіжних авторів на проблему формування компетентностей на різних рівнях і ступенях освіти як необхідної умови розвитку сфери освіти у XXI столітті, з акцентом на предметі дослідження; проаналізовано етимологічну складову понять компетентність/компетенція; розглянуто генезис компетентнісного підходу в новітній період; наведено погляди на структуру компетентності; висвітлено специфіку формування загальних і спеціальних компетентностей тощо. Разом з

тим, на основі аналізу значної кількості наукових джерел робиться висновок, що в літературі практично немає визначень дефініції поняття «компетентність випускника педагогічного ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності» і досить невелика кількість робіт висвітлює процедури формування такої компетентності. Доведено також, що сьогодні в науковій літературі переважає висвітлення процесу формування окремих компетентностей, в той час як бажано робити це виходячи з інтегральної компетентнісної моделі фахівця.

4. Важливим науковим результатом є теоретичне обґрунтування й розробка компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. У процесі її створення були досліджені функціональні обов'язки педагогічних (науково-педагогічних) працівників у процесі здійснення ним професійної діяльності, що є важливим етапом створення компетентнісних моделей і надає можливість закладам освіти, що здійснюють підготовку майбутніх педагогів, сформувати у них необхідні знання, вміння, навички та професійно важливі якості для подальшої професійної діяльності випускників відповідно до сучасних вимог ринку праці.

Представлена у розділі компетентнісна модель випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності враховує усі необхідні компетентності для виконання професійних обов'язків, що пов'язані з інноваційною діяльністю майбутнього педагога. Вона дозволяє забезпечити дотримання законодавчих вимог, що є необхідним в процесі отримання освітніх послуг та здійснення інноваційної педагогічної діяльності. Специфікою представленої моделі є те, що вона враховує особливості участі у правовідносинах у сфері інтелектуальної власності студентів педагогічних закладів вищої освіти. Суттєва увага приділена визначенню складових компетентностей у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, які є необхідними для освітнього процесу студентів педагогічних ЗВО, розглянуті принципи трансформації набутих компетентностей у їх майбутню професійну діяльність. У процесі роботи застосовано блочний принцип побудови компетентнісної моделі випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері охорони та захисту прав

інтелектуальної власності, що дозволило систематизувати процедуру формування відповідної компетентності та виділити такі блоки: 1) інноваційно-освітній; 2) професійно-діяльнісний; 3) інноваційно-економічний; 4) інноваційно-управлінський.

У розділі доведено, що представлена компетентнісна модель є основою для розробки педагогічної технології формування компетентності випускника педагогічного ЗВО у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Акцент зроблено на тому, що компетентнісні моделі випускників закладів вищої освіти, зокрема і педагогічних повинні узгоджуватись із вимогами стейкхолдерів.

Матеріали першого розділу знайшли відображення у таких публікаціях автора [49, 50, 51, 52, 53, 54, 144].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку : основні результати дослідження за проектом № 49169. URL : http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/presentation.pdf (дата звернення: 08.08.2020).
2. Архангельский С. И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе. М. : Высшая школа, 1976. 200 с.
3. Базилевич В. Інтелектуалізація та індивідуалізація – основа формування нової парадигми класичної університетської освіти в галузі економіки і управління в контексті Болонського процесу. *Вища школа*. 2005. № 6. С. 13–97.
4. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики* / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 45-50.
5. Бібік Н. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Гірська школа українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 26–30.
6. Бойко І. І. Особистість педагога у контексті сучасних інноваційних процесів: модернізація в системі освіти та професійної підготовки. *Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону: збірник матеріалів конференції* / за ред. О. В. Пастовенського. Житомир, 2017. С. 29-36.
7. Бойчук Ю., Турчинов А. Компетентнісний підхід як методологічна основа реформування вітчизняної сучасної вищої освіти. *Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета*. 2014. Вып. 48. С. 29-34. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VzKipu_2014_48_8 . (дата звернення: 22.05.2020).
8. Борова Т. А. Теоретичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : монографія. Харків : СМІТ, 2011. 384 с.

9. Бошицький Ю. Л. Оптимізація національної освіти у сфері інтелектуальної власності: сучасні вимоги та основні тенденції. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 227.
10. Вербицкий А. А., Ларионова О. Г. Личностный и компетентностный подходы в образовании. Проблемы интеграции. М. : Логос, 2011. 336 с.
11. Вільський Г. Особливості сучасного етапу розвитку вищої освіти України. *Вища школа*. 2009. № 3. С. 57–63.
12. Вішнікіна Л. П. Педагогічне моделювання як основа проектування освітніх процесів. *Імідж сучасного педагога*. 2008. № 7–8. С. 80-84.
13. Внутрішній стандарт вищої освіти Української інженерно-педагогічної академії. 011 Освітні – педагогічні науки. URL : <http://www.uipa.edu.ua/ua/educative-work/osvitni-prohramy/622-2011-12-09-21-56-46/osvitni-prohramy-2019/6979-zatverdzeni-vnutrishni-standarti-vishchoji-osviti> (дата звернення: 17.10.2020).
14. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : монографія. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2005. 304 с.
15. Гаруст Ю. В., Павленко Б. О. Академічна доброчесність – шлях до захисту інтелектуальної власності українських науковців. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 4. С. 88-95.
16. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23-30. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/324272272.pdf> (дата звернення: 02.04.2020).
17. Гомеля Н. С. Науково-дослідна робота у професійному становленні майбутнього педагога. *Професійно-технічна освіта*. 2008. № 1. С. 34-35.
18. Грудинін Б. О. Компетентнісний підхід: сутність висхідних понять та положень. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Вип. 7. С. 140-146. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/228636994.pdf> . (дата звернення: 02.04.2020).
19. Гуцан Л. А. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. URL : https://lib.iitta.gov.ua/2349/1/Gutsan_50025.pdf . (дата звернення: 06.05.2020).

20. Демешко І. А. Актуальні компетентності фахівця з інтелектуальної власності. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 375-378.

21. Державний стандарт України Системи управління якістю Вимоги. (ISO 9001-2000, IDT). 2001. URL : https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000011/11933.pdf . (дата звернення: 14.04.2020).

22. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади : монографія. Київ : Дорадо-Друк, 2013. 456 с.

23. Дудка М. І. Вища школа України: стратегія управління і проблеми реформування : монографія. Харків : Основа, 2002. 272 с.

24. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : [Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

25. Енциклопедія освіти / АПН України ; [голов. ред. В. Г. Кремень]. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

26. Єрмаков І. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. зб. / І. Єрмаков, Н. Софій. Запоріжжя : Центріон, 2005. 640 с.

27. Зайчук Г. Педагогічні технології формування професійної компетенції майбутнього маркетолога туристичної сфери. *Вища школа*. 2010. № 1. С. 37–43

28. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України. Київ : НТУ «КПІ», 2006. 544 с.

29. Зікій Г. С. Формування фахової компетентності педагогів професійного навчання. *Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 13 Проблеми трудової та професійної підготовки*. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19623/Zikiy.pdf?sequence=1&isAllowed=y> . (дата звернення: 22.05.2020).

30. Інтегральний. *Академічний тлумачний словник*. URL : <http://sum.in.ua/s/integraljnyj> . (дата звернення: 22.05.2020).

31. Ісаєнко О. В. Аналіз ефективності впровадження моделі управління правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників післядипломної освіти. *Вісник Черкаського університету*. 2015. № 37. С. 54–65.

32. Ісаєнко О. В. Управління правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.06. Черкаси, 2016. 23 с.

33. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовно комунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія. Житомир : ПП «Рута», 2010. 560 с.

34. Ковальчук О. М. Інноваційна діяльність в організації професійної підготовки в умовах магістратури. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 75(3). С. 47-50.

35. Койчева Т. І. Науково-дослідницька діяльність викладачів як ресурс інноваційного розвитку педагогічного університету. *Наука і освіта*. 2011. № 8. С. 71-74.

36. Компетентний. *Словник української мови* : в 11 томах. 1973. Т. 4. URL : <http://sum.in.ua/s/kompetentnyj> . (дата звернення: 22.05.2020).

37. Компетентнісна модель випускника магістратури – фахівця у сфері управління інтелектуальною власністю / В. Е. Лунячек та ін. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2017. Вип. 54-55. С. 34-46.

38. Компетентнісний вимір професійного розвитку працівників освіти в сфері інтелектуальної власності : монографія / за заг. ред. В. Е. Лунячека. Харків : ТОВ «Оберіг», 2020. 368 с.

39. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

40. Компетентність. *Словник української мови* : в 11 т. 1973. Т. 4. URL : <http://sum.in.ua/s/kompetentnistj> . (дата звернення: 22.05.2020).

41. Компетнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К. І. С., 2004. 112 с.

42. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 3-141. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 22.05.2020).

43. Корновенко С. В., Кульбашна О. А., Парамонова О. С. Право інтелектуальної власності науково-педагогічного працівника : монографія / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2016. 328 с.

44. Корчова О. М. Формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вищої педагогічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук 13.00.04. Глухів, 2017.

45. Кравчук П. Ф. Формування розвинутої творчої особистості студента. Київ : Вища школа, 1984. 155 с.

46. Кравчук Н. Технологія формування компетентності в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителів у процесі підвищення кваліфікації. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. № 26. URL : <http://sources.pnpu.edu.ua/article/view/227560> . (дата звернення: 24.05.2020).

47. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.

48. Кремень В. Г., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С. Філософія управління : підручник. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Харків : НТУ «ХПІ», 2008. 524 с.

49. Кулаковський О. Компетентність у сфері інтелектуальної власності як складова інтегральної компетентності випускника закладу вищої освіти. *Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя* : зб. матеріалів 2-го міжнар. наук.-практ. WEB-форуму (25-27 берез. 2020 р., Київ-Харків). Харків : Мадрид, 2020. Т. 2, № 2. С. 76-78.

50. Кулаковський О.М., Бровдій А.М. Захист прав інтелектуальної власності у закладах вищої освіти України: специфіка і проблеми. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УПА, 2019. Вип. 65. С. 59-68.

51. Кулаковський О. М. Вивчення основ інтелектуальної власності як складова освітніх систем розвинених країн світу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2018. Вип. 61. С. 74-82.

52. Кулаковський О. М. Компетентнісна модель випускника педагогічного закладу вищої освіти у сфері інтелектуальної власності. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 3. С. 21-29. URL : <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/204/176> . (дата звернення: 22.05.2020).

53. Кулаковський О. М. Проблеми інтелектуальної власності в системах освіти іноземних держав. *Проблеми винахідницької та раціоналізаторської діяльності в Харківській області* : матеріали наук.-практ. конф. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. обл. рада т-ва винахідників і раціоналізаторів. Харків, 2020. С. 23-25.

54. Кулаковський О. М. Формування компетентності у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у випускників педагогічних закладів вищої освіти як складова їх інноваційної діяльності *Actual problems of science and practice* : XVI International Science Conference (May 31–June 02 2021). Stockholm, 2021. С. 102-103.

55. Куртась С. А. Формування оцінювальної компетентності майбутнього викладача у процесі магістерської підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Чернігів, 2014. 20 с.

56. Куруч А. В. Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2019. 292 с.

57. Лазарев М. І., Рубан Н. П. Деякі підходи в навчанні, що сприяють творчому розвитку студентів. URL : <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1824/3/Lazar%D1%94v%20M.%D0%86.,%20Ruban%20N.P..pdf> . (дата звернення: 22.05.2020).